

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: *sociálních studií a speciální pedagogiky*

Bakalářský studijní program: *Předškolní a mimoškolní pedagogika*

Studijní obor: *Speciální pedagogika pro učitele MŠ a vychovatele*

Název BP:

VYUŽITÍ VOLNÉHO ČASU ROMSKÝCH DĚTÍ STŘEDNÍHO STUPNĚ ZVLÁŠTNÍ ŠKOLY

Autor:

*Radka Záborská
Žižkova 319/259
400 04 Trmice*

Podpis autora:

Vedoucí práce: *Prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.*

Počet:

stran	obrázků	tabulek	grafů	zdrojů	příloh
64	10	7	15	9	6

V Trmicích dne: *20. dubna 2005*

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. O právu autorském, zejména §60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL, v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Datum:

Podpis:

Poděkování

Největší dík patří vedoucímu práce prof. PhDr. Karlu Rýdlovi za cenné rady a praktické připomínky při utváření bakalářské práce. Chtěla bych poděkovat vedení zvláštní školy za umožnění realizace praktické části a pedagogům, kteří se na výzkumu podíleli. Také bych chtěla poděkovat mým přátelům za trpělivost a emoční podporu při tvorbě práce.

Název BP: VYUŽITÍ VOLNÉHO ČASU ROMSKÝCH DĚTÍ STŘEDNÍHO STUPNĚ ZVLÁŠTNÍ ŠKOLY

Název BP: *Lower Secondary Special School Roma Children:
Utilization of their Free Time*

Jméno a příjmení autora: Radka Záborská

Akademický rok odevzdání BP: 2005

Vedoucí BP: prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.

Resumé

Bakalářská práce se zabývala problematikou využívání volného času romských dětí středního stupně zvláštní školy a vycházela ze dvou hypotéz. Prvním předpokladem bylo, že děti z romských rodin hojně využívají bezplatné nabídky zájmových kroužků na zvláštní škole. Druhým předpokladem bylo, že větší zájem je v zimních měsících, letní měsíce tráví raději neorganizovaně. Oba předpoklady se výzkumem potvrdily. Práci tvořili dvě stěžejní oblasti. Jednalo se o část teoretickou a část praktickou. Teoretická část pomocí literárních pramenů seznamovala čtenáře s pojmem střední školní věk a jeho zvláštnostmi. Dále s Romy jako etnický odlišnou skupinou a jejími specifiky. Zabývala se také vymezením pojmu volný čas, jeho historickým vývojem, objasňovala hlavní principy a funkce výchovy mimo vyučování. Také prostředky, formy, metody výchovné práce v době mimo vyučování a seznamovala se zařízeními pro výchovu mimo vyučování. Praktická část zjišťovala využití volného času romských dětí na zvláštní škole třetích až pátých tříd. Údaje zjišťovala pomocí tří metod – dotazníku, analýzy spisové dokumentace a pozorováním. Výsledky ukazovaly na hojně využívání zájmových útvarů ve škole a na jejich účast především v zimních měsících. Výzkumy vyústily v konkrétní navrhovaná opatření v oblasti pedagogiky volného času. Za největší přínos práce vzhledem k řešené problematice bylo možné považovat zmapování volného času romských dětí na zvláštní škole.

Summary

This Final Thesis dealt with the problems of utilization of Roma's Secondary School Children and was based on two hypothesis. The first presumption was the fact that the children from Roma's Families often take advantage of the free offer on different free time activities at Special School. The second presumption was, that there is a more serious interest in the winter months, the summer monts are preferred to be spent without any organisation. Both of these presumptions have been proved during the research. This thesis contains two main parts, the theoretical and practical one. The theoretical part, using literare sources, introduced the reader the term middle school age and its peculiarities. Further, the reader was made familiar with the Romas as a different etnical group and its specifics. It also dealt with the definition of the terms free time and its historical developement, it cleared the main principles and functions of education outside the classroom. It also discussed the ways, forms, method of educational work at the time outside the classroom and itroduced the establishments for the out-of-school upbringing. The practical part found out about the utilisation of free time of Romas children from the third to fifth classe. The datas were investigated with three methods - questionnaire, analysis of the literary documentation and observation. The results pointed out at a frequent utilization of free time activities at school and at their presence mainly in the winter months. The results ended up with some particularly suggested measures in the area of pedagogics of free time. The main contibution of the thesis, with regard to the solving problems, could be seen in the investigation of free time of the Special School Roma children.

Obsah

1 Úvod	7
2 Teoretické zpracování problému	9
2.1 Střední školní věk	9
2.1.1 Vymezení pojmu střední školní věk	9
2.1.2 Změny ve středním školním věku	9
2.1.3 Role žáka ve středním školním věku	10
2.1.4 Význam vrstevníků ve středním školním věku	10
2.2 Romové	12
2.2.1 Romové jako etnický odlišná skupina	12
2.2.2 Z historie Romů	13
2.2.3 Významné mezníky v životě Romů	15
2.2.4 Bydlení Romů	16
2.2.5 Specifické zvláštnosti romských rodin	18
2.2.6 Výchova romských dětí	19
2.2.7 Vztah Romů ke vzdělání	21
2.2.8 Romský jazyk	22
2.3 Volný čas	25
2.3.1 Vymezení pojmu volný čas	25
2.3.2 Význam studia problematiky volného času dětí	26
2.3.3 Historický vývoj výchovy ve volném čase	27
2.3.4 Hlavní principy výchovy mimo vyučování	28
2.3.5 Prostředky, formy a metody výchovné práce v době mimo vyučování	30
2.3.6 Úloha pedagoga při organizovaném ovlivňování volného času	34
2.3.7 Funkce výchovy mimo vyučování	34
2.3.8 Nejvýznamnější zařízení pro výchovu mimo vyučování	36
2.3.9 Zájmové činnosti jako součást výchovy mimo vyučování	38
3 Praktická část	43
3.1 Cíl praktické části	43
3.2 Popis zkoumaného vzorku	43
3.3 Průběh průzkumu	44
3.4 Použité metody	44
3.4.1 Předvýzkum a jeho výsledky	47
3.5 Stanovení předpokladů	47
3.6 Výsledky a jejich interpretace	48
3.7 Shrnutí výsledků praktické části a diskuse	58
4 Závěr	59
5 Návrh opatření	61
6 Seznam použitých zdrojů	63
7 Seznam příloh	64
8 Přílohy	

1. Úvod

Cílem bakalářské práce je poznání frekvence využití nabídky zájmových kroužků romských dětí středního stupně zvláštní školy a její zdůvodnění.

Téma vychází z *pedagogiky volného času* a bakalářská práce se zabývá problematikou trávení volného času dětí na zvláštní škole.

Volný čas je možno chápat jako opak nutné práce a povinností, dobu, kdy si své činnosti můžeme svobodně vybrat, děláme je dobrovolně a rádi, přináší nám pocit uspokojení a uvolnění. Volný čas je velmi důležitou součástí každodenního života. Lze předpokládat, že děti a mládež má mnohem více volného času než dospělí lidé.

Toto téma jsem si zvolila proto, že si uvědomuji jak důležitý je způsob jakým děti tráví svůj volný čas, jakými aktivitami se zabývají. Čtvrtým rokem *pracuji na zvláštní škole* jako učitelka. Většina žáků zde pochází ze sociálně znevýhodněných rodin. Přes skutečnost, že jejich rodiče většinou nechodí do zaměstnání a tráví velkou část dne doma, mnohdy neví nebo se ani nezajímají o volnočasové aktivity svých potomků. Převážná část rodičů nemá dostatek informací o výchově ve volném čase, neuvědomuje si ani důležitost trávení volného času. Mnohdy pak dochází k negativním jevům, kdy děti a dospívající tráví volný čas nežádoucím způsobem.

Společnost by měla mít zájem na tom, jak děti a mládež svůj volný čas tráví. Podílí se rodina a nepochybně má na trávení volného času velký vliv. Kdo jiný má možnost ovlivnit volnočasové aktivity dětí a mladistvých než právě pedagogové. Vzdělaná populace, která by se měla zajímat i o tuto oblast. Specifickou zvláštností volného času dětí a mládeže je to, že z výchovných důvodů je žádoucí jeho pedagogické ovlivňování. Děti ještě nemají dostatek zkušeností, nedovedou se orientovat ve všech oblastech zájmových činností, potřebují citlivé vedení. Podmínkou účinnosti je, aby toto vedení bylo nenásilné, nabízené činnosti pestré a přitažlivé, účast na nich dobrovolná. Míra ovlivňování volného času závisí na věku dětí, jejich mentální i sociální vyspělosti i na charakteru rodinné výchovy.

Podporovat volnočasové aktivity by měl i stát. Do škol proudí málo financí, na volnočasové akce pak mnohdy peníze nezbyývají. Některé tendence k omezování či rušení institucí pro výchovu mimo vyučování jsou nedomyšlené a škodlivé. Historické zkušenosti i zkušenosti ze zahraničí potvrzují, že prevence je ve výchově účinnější a

také podstatně levnější než náprava chyb a převýchova. A právě kvalitní výchova dětí ve volném čase má výrazný *preventivní význam*.

Zvláštní škola se v tomto ohledu snaží pro své žáky pořádat stále nové a pestré mimoškolní aktivity, jejichž účast je dobrovolná. Snaží se informovat rodiče o tom, jak je důležité, kde a s kým jejich děti tráví volný čas. Ve škole je každým rokem nabídnuto mnoho zájmových útvarů, různého zaměření, pro mladší i starší věkové kategorie. Zájmové útvary jsou zcela bezplatné.

Bakalářská práce se zabývala využitím volného času dětí na zvláštní škole. Jak dalece využívají nabídky zájmových kroužků pořádaných ve škole. Jak tráví volný čas romské děti ze zvláštní školy. Bakalářská práce se skládá z teoretické a praktické části.

V teoretické části se čtenáři seznamují s uvedením do dané problematiky – s pojmem střední školní věk a jeho zvláštnostmi. Seznamují se s Romy jako etnickou odlišnou skupinou. V teoretické části je zahrnuta stručná historie Romů, významné mezníky z jejich života. Čtenáři se dočtou o výchově romských dětí, o jejich vztahu ke vzdělání, o jejich kultuře a dalších zvláštnostech. Dále se seznamují s pojmem volný čas, s historií výchovy ve volném čase, s úlohou pedagoga při ovlivňování volného času, s nejvýznamnějšími zařízeními pro výchovu mimo vyučování, se zájmovými činnostmi a dalšími pojmy týkající se volného času.

Praktická část vychází z těchto předpokladů: Předpokladem je, že děti z romských rodin hojně využívají bezplatné nabídky zájmových kroužků na zvláštní škole. Dále lze předpokládat, že větší zájem je v zimních měsících, letní měsíce tráví raději neorganizovaně. V praktické části jsou čtenáři předkládány tři metody. Pro dané téma zde bylo využito metody dotazníku, analýzy spisové dokumentace a pozorování. Výsledky jsou přehledně zpracovány v grafech. Pro úplnost jsou v příloze doloženy fotografie z některých zájmových útvarů a mimoškolních akcí.

Zvolené téma bylo zajímavé, poměrně dobře zpracovatelné. Překvapilo mě, že je dnes v knihovnách dostatek literatury o Romech, na našem trhu je podle mého názoru i dost publikací pojednávajících o volném čase dětí a mládeže. Bakalářská práce vycházela v oblasti volného času především z knih doc. Jiřiny Pávkové.

Přínos bakalářské práce spatřuji ve zmapování volného času Romů na zvláštní škole.

2. Teoretické zpracování problému

2.1 Střední školní věk

2.1.1 Vymezení pojmu střední školní věk

„Období středního školního věku je relativně méně dynamická fáze, časově lokalizovaná zhruba mezi 8. a 12. rok. Z hlediska školy jde přibližně o úsek mezi 3. a 5. třídou. V tomto životním období není žádný významný mezník, biologický ani sociální. Dítě se plynule rozvíjí ve všech oblastech. Mohli bychom také říci, že jde o dobu přípravy na další, vývojově dynamičtější fázi puberty.“¹

2.1.2 Změny ve středním školním věku

Dítě středního školního věku *je realista*. Jeho způsob uvažování jednoznačně potvrzuje vazbu na skutečnost. Je to *doba relativního klidu, kdy má dítě tendenci mít ve všem jasno*, nejlépe na základě jednoznačných hmatatelných důkazů. Takovým způsobem získává jistotu o existenci tohoto světa, s nímž je třeba se seznámit a prozkoumat jej.

Rostoucí *sebeuvědomování vlastní osobnosti*, vlastních možností i schopností. Začíná srovnávání s jinými. Postupné osamostatňování – odtud přílišná kritika dospělých a nekritičnost k sobě. Ze současného nedostatku zkušenosti a nepoměru k pocitu vlastní osobnosti plyne mnohdy vnitřní nejistota a rozkolísanost. Impulsivita v zájmové oblasti: potřeba dobrodružství (dobrodružná četba). Mnohdy odpor k učení, zvláště tam, kde je mnohdy nerozumným způsobem vynucováno anebo kde rodiče nechápou, že se všechny síly dětského organismu, tělesné i duševní připravují k biologickému dozrání, a to třeba (i když dočasně) i na úkor progresu psychických procesů poznávacích.

Vysoce se oceňuje *kamarádství*, a to v té míře, v jaké dochází k postupnému oprostování od autority rodičů. S autoritářskými rodiči se dostávají často do konfliktů.

Pronikavé jsou změny v *rychlosti růstu*. Mění se vzájemný poměr částí těla: trup je ještě dětský, rychlý růst končetin. Pohyby neohrabané, hranaté, trhané. Hormonální činnost vytváří *druhotné pohlavní znaky*.

¹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I*. Praha: Karolinum, 1996, s. 214

2.1.3 Role žáka ve středním školním věku

Ve středním školním věku se *mění vztah ke škole*, role žáka získává postupně jiný obsah i význam. Je podstatné, že se děti na školu již adaptovaly a zvládly základní normy chování, které se k ní vztahují. *Role žáka se mění* jak se dítě adaptuje na školu.

Hodnocení školní práce se stává součástí dětské identity.

Mění se i *postoj k učiteli*. Ve středním školním věku nemívá charakter emocionální vazby, protože dítě takovou podporu již nepotřebuje. Učitel nemusí mít, a u starších dětí ani nemívá,

osobní význam. Jeho názor má postupně spíše význam informace, která je akceptována podle toho, v jakém je vztahu k přijatým normám, zkušenosti a existujícímu sebehodnocení. Pro děti je nejvýznamnější zda odpovídá předem stanoveným pravidlům. Požadavky, které se od nich liší považují za nespravedlivé a odmítají se podle nich řídit.

Dítě středního školního věku získává určitou *autonomii v sebehodnocení*. (Stejným způsobem se ovšem mění i způsob hodnocení čehokoliv jiného, např. ostatních dětí, rodičů, učitele apod.) To znamená, že jeho názor je stabilnější a méně závislý na okamžitém výsledku. Časem se bude dále zmenšovat i vazba na cizí názor, zejména bude-li odporovat zkušenostem. Avšak zcela se od nich neoprostí nikdy.

2.1.4 Význam vrstevníků ve středním školním věku

Jistota, kterou poskytuje dítěti rodina, umožňuje dítěti, aby se koncentrovalo na různé vztahy s vrstevníky. *Vrstevníci se postupně stávají stále významnějšími*, aby nakonec v budoucnosti rodinu nahradili. Dětská skupina (např. školní třída) se stává postupně stále důležitějším sociálním teritoriím, ke kterému se dítě vnitřně přičleňuje.

Potřeba kontaktu s vrstevníky je jednou z nejdůležitějších potřeb školního věku.

Identifikace s vrstevnickou skupinou je jedním z mezníků v socializaci. Vrstevníci v této době uspokojují mnohé potřeby, např. potřebu citové jistoty, určitých zkušeností i potřebu seberealizace. V dětské skupině funguje také nějaký řád, který je třeba respektovat, aby byl jedinec přijímán. Dítě se zde učí i novým modelům chování.

Při výběru kamaráda má ve středním školním věku význam *faktor stejnosti*, respektive značné podobnosti. Děti preferují kamaráda stejného věku a stejné vývojové úrovně. V tomto věku je vyhraněná i potřeba identifikace s dětmi téhož pohlaví.

Každé *dítě potřebuje být akceptováno vrstevnickou skupinou* (nejenom rodinou). Pro rozvoj přijatelného sebehodnocení je důležitý úspěch mezi dětmi. Děti středního školního věku jsou už schopné osamostatnění a sjednocení do skupiny, dovedou jako skupina jednat. Dítě se potřebuje ve skupině nějak prosadit, získat přijatelnou pozici. Jestliže se to nedaří standardním způsobem, může hledat jiný.

2.2 Romové

„V Evropě žije asi šest milionů lidí, kteří se od ostatního obyvatelstva liší *tmavší barvou pleti, očí a vlasů, ale i odlišnou kulturou a jazykem*. Nikde nemají svůj vlastní stát. Všude, kde žijí jsou roztroušeni mezi místním obyvatelstvem. Někde je *nazývají Cikáni, Zingari* anebo *Gitanos* či *Gipsies*. I oni sami sebe označují různě – *nejrozšířenější je Roma, česky Romové*.

Dlouho se tvrdilo, že Cikáni-Romové pocházejí z Egypta. Dnes už víme, že jejich pravlast je třeba hledat v *Indii*, kde patřili k chudé skupině obyvatelstva, která žila *kočovným způsobem*: živobyti si obstarávaly kovářstvím, zpracováváním kůží, hlíny, dřeva, výrobou košťat a košíků, chovem a prodejem koní, anebo bavili ostatní tancem a hudbou. Vědci se domnívají, že v Indii patřili ke skupině Domů, kteří tam žijí dodnes. V průběhu *9. a 10. století* předkové dnešních Romů opouštěli Indii a v jednotlivých skupinách putovali přes Persii, Arménii a Malou Asii *na evropský kontinent*.“²

2.2.1 Romové jako etnický odlišná skupina

Romové jsou v naší zemi jedinou etnickou odlišnou skupinou, která vzbuzuje velmi polarizované postoje. Většinová společnost ji vnímá nepříznivě, málo ji zná a trpí vůči ní mnoha předsudky.

Romové nejsou jednotnou etnickou menšinou – dělí se na *klanová společenství* podle toho, odkud do našeho státu přišli. Mezi pokrevně a jazykově příbuznými klany – kterých je podle nejhrubších dělení pět, podle nejjemnějších devatenáct – panuje rivalita. V jejich hierarchii stojí nejvýše *Olaši*, přišli z Rumunska. Klany se zase dělí na velice soudržné velkorodiny čili *fajty*. Rivalita mezi klany blokuje vznik společné romské kultury – fakticky vedle sebe existují různé romské subkultury – a brání také vzniku elit schopných zastupovat ve většinové společnosti zájmy všech Romů.

² MANN, Arne. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001. s. 5

2.2.2 Z historie Romů

„Za *nejstarší písemnou sbírku o Romech* v Evropě se považuje záznam v rukopisu Život svatého Georga Antonita, který napsal Antonitův žák Malý Georg kolem roku 1068 v klášteře Iberon na hoře Athos (v dnešním Řecku, na poloostrově Chalkidiké).

Za nejstarší doklad *o přítomnosti Romů v českých zemích* se považuje *Dalimilova kronika* sepsaná počátkem 14. století, ve které se uvádí, že v roce 1242 přišla do Českého království skupina asi 500 lidí.“³

Romové přicházeli do Evropy po skupinách. Představovali se jako *poutníci z Malého Egypta*, kteří jako kající hříšníci musí putovat po světě. Obyvatelstvo jejich legendám zpočátku věřilo a přijímalo je pohostinně. Šlechtici, panovníci i papež jim vydávaly ochranné listiny-glejty.

„Od poloviny 15. století se vztah evropského obyvatelstva k Romům začal měnit. Představitelé církve upozorňovali, že chování kočujících Romů se neshoduje s představou o křesťanských kajících, za které se vydávali. Původní pohostinnost se postupně měnila v nedůvěru a otevřené nepřátelství. Pro Romy začalo období krutého pronásledování.“⁴ V jednotlivých zemích byli postaveni mimo zákon, odevšad je vyháněli. Na hranicích byli zasazeny sloupy s velkými tabulemi, na kterých bylo vyobrazeno to, co čeká Romy po překročení hranic: mučení, zmrzačení těla, poprava.

„K tomu, že se v Evropě změnil *postoj k Romům* přispělo v roce 1427 rozhodnutí pařížského arcibiskupa vyloučit Romy z církve za porušování křesťanské morálky, především za nedodržování půstů, věštění, hádání z ruky a drobné krádeže.

Zákony a nařízení týkající se Romů byly téměř všude stejné: Romové, kteří neopustili zemi, byli bití holí, při druhém dopadení je čekalo zmrzačení a při třetím dopadení je čekala smrt oběšením, upálením nebo utopením. Zabití Cikána se nepovažovalo za zločin, proto v mnoha zemích docházelo k jejich masovému vyvražďování. Tento přístup k Romům trval až do poloviny 18. století.“⁵

³ MANN, Arne. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001. s. 7

⁴ MANN, Arne. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001. s. 8

⁵ MANN, Arne. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001. s. 9

Z Českých zemí byli Romové od začátku 16. století vypovězeni. „Dekret císaře Josefa I. z roku 1706 nařizoval, aby byly na hranicích Českého království rozmístěny tabule s nápisy varujícími před vstupem Romů a zobrazující tresty za tento přestupek (muž oběšený na šibenici, žena a chlapec, kterým odřezávají uši a mrskají je metlami).“⁶

Ve střední a jihovýchodní Evropě bylo postavení Romů příznivější než v západní Evropě, využívali jejich služeb. V průběhu 16., 17. století přicházely na území Uher početné skupiny Romů ze západní Evropy, kde byli pronásledováni. „O trvalé usazení romského obyvatelstva se v **18. století** pokusili osvícenští panovníci *Marie Terezie a Josef II.* Chtěli z Romů udělat rolníky, přinutit je, aby splynuli s ostatním obyvatelstvem. I když se mnohé jejich představy nedaly uskutečnit, obsahovaly řadu moderních myšlenek (např. důraz na školní docházku a na výchovu dětí).

Jich nařízení poprvé v dějinách Romy nevyháněla, ale počítala s nimi jako s obyvateli své země. Podle nařízení se z Romů měly stát rolníci. Měla jim být přidělena půda, měli přijmout křesťanské jméno, neměli být více nazýváni Cikány, ale „novosedláky“.

Pod trestem bytí holí nesměli používat tradiční oděv, vlastní jazyk, neměli mezi sebou uzavírat sňatky, děti jim měly být odebírány a dávány na výchovu k sedlákům.“⁷

„Josef II. ve svých nařízeních z roku 1782 kladl **důraz na školní docházku**, na vyučení se řemeslu, na povinnou návštěvu kostela a na zlepšení hygienických podmínek.“⁸

Nařízení obou panovníků se stala vzorem pro řešení přístupu k romskému obyvatelstvu i v dalších zemích (Španělsku, Rusku).

Ze soupisů Romů z druhé poloviny 18. století vyplývá, že Romové v té době žili na celém území tehdejšího Slovenska. Převládal u nich usedlý způsob života, živili se především kovářstvím, hudbou a příležitostnou rolnickou prací. Soupisy uvádějí i romská příjmení a je zajímavé, že mnohá z nich jsou rozšířena dodnes. V průběhu **19. století** začaly na okrajích některých obcí vznikat *romské osady*.

Nejsmutnější kapitolou novodobých dějin Romů je *období druhé světové války*. Podle rasistických zákonů nacistického Německa byly některé skupiny lidí považovány méněcenné, a neměly proto právo na život v lidské společnosti: patřili sem Židé, černoši a Romové.

⁶ MANN, Arne. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001. s.10

⁷ MANN, Arne. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001. s. 10

⁸ MANN, Arne. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001. s. 11

„Na území protektorátu Čechy a Morava, podobně jako na území celého hitlerovského Německa, vznikaly pracovní tábory, které byly postupně přeměněny na soustředovací „cikánské tábory“. Odtud byly celé romské rodiny deportovány do koncentračních táborů, především do Osvětimi II-Březinky, kde bylo od roku 1943 soustředěno 20 000 Romů a Sintů z Německa, Čech a Moravy, Polska, Francie, Holandska, Belgie, Chorvatska, Maďarska, Litvy, Norska a Ruska.“⁹ Odhaduje se, že během druhé světové války *zahynulo v Evropě na tři sta tisíc Romů a Sintů.*

2.2.3 Významné mezníky v životě Romů

„Významným mezníkem nejnovějších romských dějin se stal rok 1989. Krátce po listopadových událostech vznikla první romská politická strana – *Romská občanská iniciativa*, po ní další strany a kulturní svazy.“¹⁰ Z řad Romů byli v roce 1990 poprvé zvoleni poslanci. Začali pracovat na tak významných místech, jakými jsou úřady vlád České i Slovenské republiky dokument „Zásady přístupu k Romům“, jenž zrovnoprávnil Romy s příslušníky ostatních národností na Slovensku, přislíbil jim podporu v rozvoji vlastní kultury i pomoc v oblasti vzdělávání. Při sčítání lidu v roce 1991 dostali Romové po šedesáti letech opět možnost přihlásit se k romské národnosti.

„V roce 1998 zahájila v České republice činnost *Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity*, ve které mají Romové své zastoupení, podobně jako v Radě pro národnosti vlády České republiky, na ministerstvech zahraničních věcí, vnitra a školství. Na okresních úřadech pracují ve funkci poradců pro romské záležitosti.“¹¹

Také *v oblasti školství lze zaznamenat významné změny*: Od školního roku 1998/1999 působí v Kolíně nestátní *Romská střední škola sociální*. Na povolání romského asistenta nebo sociálního pracovníka se připravují od roku 1997 studenti romské třídy dálkového studia

na *Evangelické akademii v Praze*. S dějinami, kulturou a jazykem Romů se seznamují budoucí učitelé na *pedagogických fakultách v Čechách i na Moravě*. Od školního roku 1991/1992 je možné studovat romistiku i jako samostatný obor na *Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze*. Učitelé v České republice se sdružili v *Hnutí*

⁹ MANN, Arne. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001, s. 13

¹⁰ MANN, Arne. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001, s. 39

¹¹ MANN, Arne. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001, s. 39

spolupracujících škol Romům, které má sídlo v Ústí nad Labem. Někteří Romové pomáhají učitelům v Mateřských školách, přípravných ročnících a nejnižších ročnících základních škol jako pedagogičtí asistenti.

Na Slovensku byla ve školním roce 1992/1993 otevřena *Střední umělecká škola v Košicích*, kde studují i mladí Romové herecký, taneční a dramatický obor.

Na *Pedagogické fakultě Univerzity Konstantina Filozofa v Nitře* vznikla *Katedra romské kultury*, která připravuje učitele základních škol. V Košicích vznikl Klub učitelů romských dětí, který se snaží najít způsob, jak se co nejvíce přiblížit romským školákům. V roce 1993 vyšel *romský slabikář Romano hangoro* a *čítanka Genibarica*.

Období po listopadu 1989 nepřineslo pro Romy jen radostné změny. Mnozí z nich přišli o *zaměstnání*, což se následně projevilo hlavně v romských osadách na Slovensku nárůstem chudoby i *zhoršením vztahů mezi romskými a neromskými občany*.

2.2.4 Bydlení Romů

Již od 16. století existují zprávy o *usazování Romů* na okrajích slovenských měst. Podobná situace byla i na venkově: romské rodiny, které nabízely sedlákům nějaké služby, si postavily své přibytky na okrajích obcí. Protože rodiny se časem rozrůstaly, zvyšoval se i počet obydlí, které si Romové postavili. Tak vznikaly romské osady. Ještě dnes jich můžeme napočítat, kolem tří set, většinou na východním Slovensku. V největších osadách žije více než tisíc obyvatel.

Domky byly postaveny ze dřeva anebo z hliněných nepálených cihel. Ty nejchudší měly jen jednu místnost, v níž bydlelo i deset až patnáct lidí. Pro nedostatek místa spalo na posteli i více lidí, a to tím způsobem, že si lehali nohama proti sobě. Jiní se uložili na zem.

V některých osadách není dodnes zavedena elektřina ani vodovod, proto zde neznají koupelnu ani splachovací záchod. Vodu si přinášejí z potoka. V létě se život romské osady odehrává venku: před dům vynesou stůl i sporák. Venku se pere, řeší problémy. Když je pěkný letní večer, prostranství mezi domky se promění v taneční parket. Když se v osadě oslavuje svatba nebo pořádá pohřební hostina, obyvatelé vynášejí z domů lavice, židle a stoly a *chvilé radosti a smutku prožívají společně*.

„Život v osadě řídil *romský starosta*. Neromové ho nazývají *vajda*, romsky se mu říká *čhibalo*. Byl to většinou starší člověk, kterého si všichni vážili a poslouchali jeho rady. Byl jakýmsi mluvčím, zprostředkovatelem mezi světem Romů a gádžů. Pojmenování *čhibalo* je odvozeno od slova *čhib*, což znamená *řeč, jazyk*.“¹²

Po skončení *druhé světové války* nastalo významné přesídlování Romů ze Slovenska do českých zemí, kde nacházeli nejen práci, ale i možnost lépe bydlet. Během několika let se takto přesídlilo více než 15 000 lidí. Protože čeští Romové se z nacistických koncentračních táborů většinou nevrátili, převážná část Romů žijících dnes v České republice, pochází ze Slovenska. Dodnes jsou vztahy mezi romskými rodinami v obou republikách živé, příbuzní se navštěvují během svátků a rodinných událostí.

Státní orgány v poválečném období odmítly k Romům přistupovat jako ke zvláštní národnosti. Domnívaly se, že Romové svou zaostalost mohou překonat pouze tak, že se vzdají dosavadního života a co nejvíce se přizpůsobí většinovému obyvatelstvu. Nesměli zakládat folklorní soubory, mládežnické a sportovní kluby, ve školách nesměli zpívat romské písně, nesměly vycházet romské knihy a časopisy, v televizi se nesměly vysílat romské večerníčky. Nepoužívalo se ani označení Romové ani Cikáni, ale „občané cikánského původu“.

Úsilí státu se zaměřilo především na *řešení problémů bydlení, zaměstnanosti a školní docházky*. Počalo násilné usazování do té doby kočovných olašských Romů. Podobným způsobem později politikové „řešili“ i bydlení Romů: do nových panelových domů nastěhovali zaostalé romské rodiny, které nedokázaly v nových podmínkách žít. Mnohé rodiny byly proti své vůli převezeny do českých okresů, kde se měly natrvalo usadit. Protože Romové se cítili na novém, přiděleném místě osamoceni, odtrženi od svých příbuzných, začali se vracet do svých původních osad.

„Odhaduje se, že *po roce 1945* zůstalo v českých zemích z původních českých a moravských Romů jen několik set jedinců. Přitom v roce 1947 zde napočítali 16 752 Romů, což byl důsledek první vlny přesídlování ze Slovenska.“¹³

Za druhou vlnu migrace Romů do českých zemí můžeme považovat 50. léta. Tehdy Romové odcházeli – často v důsledku organizovaných náborů – do průmyslových center severozápadních Čech (do Mostu, Sokolova, Teplic, Ústí na Labem, Chomutova, Chebu, Děčína), do Tachova, Kladna, Českého Krumlova a na Ostravsko.

¹² MANN, Arne. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001, s. 28

¹³ MANN, Arne. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001, s. 37

Problémy často způsoboval náhlý přechod na úplně jiný způsob života: v zaostalých osadách často žili „ze dne na den“, neuměli hospodařit s vydělanými finančními prostředky, nebyli zvyklí platit nájem, poplatky za elektřinu, vodu, plyn...

S touto novou realitou se mnozí neuměli vyrovnat.

Někteří Romové si postavili rodinné domky a žijí jako ostatní obyvatelé obce, jiní dostali byt **v panelových domech**. Často si však nedokázali zvyknout na život v panelových domech. Bydlení a vymoženosti, které pro ně byly do té doby neznámé, si nevážili a přidělené byty zničili. Některým se podařilo osvojit si moderní způsob bydlení a spořádaně žijí v městských sídlištích.

Ve 20. století prošli Romové ve způsobu bydlení výraznou proměnou. V Bystranech, jedné z největších osad na Slovensku, žije více než 1 300 lidí. Na sídlišti Chanov v Mostě bydlí hlavně Romové. Známy je i činžovní dům v Matiční ulici v Ústí nad Labem.

2.2.5 Specifické zvláštnosti romských rodin

K životu každého člověka patří nejen dny všední, ale i **dny výjimečné**, jakými jsou bezpochyby narození nového člena rodiny, uzavření **manželství i poslední rozloučení s blízkým člověkem**. Romové dodržovali při těchto příležitostech mnoho zvyků, a to nejen proto, aby slavnostním způsobem zdůraznili tyto události, ale též proto, že věřili, že se tak ochrání před zlými silami a bude jim přáno štěstí a zdraví. Nad uchováváním prastarých zvyků, předávaných z pokolení na pokolení, bděly ženy, především vážená starší žena, která se vyznala i v léčení, věštění a čarování. Nazývali ji **phuri daj** (*stará matka*).

Podle tvaru břicha **těhotné ženy** usuzovali narození chlapce nebo děvčete. Aby se dítě narodilo pěkné a zdravé, neměla se budoucí matka dívat na ošklivé či nezdravé lidi. Měla být veselá a jíst všechno, na co dostala chuť. Romové věřili, že novorozenci hrozí nebezpečí, že může přijít zlá čarodějnice, dítě vzít a podstrčit svoje škaredé dítě. Proto maminky kladly do postýlky pod peřinku špičaté předměty (nůžky, hřeben, jehlu), které měly dítě ochránit. Proti uřknutí se dětem na zápěstí uvazovala červená stužka, děvčátkům se na krk dával červený náhrdelník. Pokud chtěli mít z chlapečka muzikanta, dávali mu do ruky smyčec.

V minulosti Romové příliš nedbali na **uzavření manželství**. Uspořádali *mangavipen* (požádání o ruku): rodina mládence navštívila rodinu nevěsty, vzájemně se pohostili. Po vzájemném slibu mladých jim vážený muž z osady zvaný *čhibalo* svázal zkřížená zápěstí a do dlaní nalil víno. Potom se políbili a od této chvíle byli považováni za manžele. Velká svatba se pořádala později, když si mladí našetřili peníze a měli jedno, dvě děti. Olašští Romové uzavírali sňatek podobně, ženichův otec musel ale za nevěstu zaplatit.

Velký smutek zavládl v osadě tehdy, když někdo **zemřel**. V domě zemřelého zakryli nebo sundali zrcadlo. Do rakve dali zemřelému oblíbené předměty. Od chvíle smrti až do pohřbu Romové stále zůstávali u mrtvého: přes den se u něj modlily ženy, v noci je vystřídali muži. Čas při „vartování“ /*vartišagos*/ si krátili hraním karet, vyprávěním starobylých pověstí a příběhů ze života mrtvého. Věřili, že jeho duše je stále přítomna. Při vynášení rakve z domu s ní třikrát zaklepali o práh a věřili, že duše odešla navždy.

Většina Romů se hlásí **k náboženskému vyznání**. Jejich víra je zajímavým spojením křesťanského učení, vlastních představ a pověr, jejichž kořeny lze hledat v indické pravlasti, jakož i projevů lidové víry, které převzali od neromského obyvatelstva a přizpůsobili vlastním potřebám.

S popsányými zvyky se dnes už nesetkáme všude. Duchovní kultura Romů se mění v závislosti na vývoji jejich sociálního postavení: v zaostalejším prostředí je dokladů tradiční kultury více, zatímco ve vyspělejších prostředí méně.

2.2.6 Výchova romských dětí

„Oda, dženo mardo, so ačhila čoro, oda mek goreder, so hino korkoro“ /Zle je tomu, kdo je chudý, ještě hůře tomu, kdo je sám/, říká staré romské přísloví.

Rodina hrála v životě Romů vždy velkou úlohu. Nejdůležitější byly děti, které pro ně byly bohatstvím a štěstím. Říkali: *„Nane čhave, nane bacht!“ /Pokud nejsou děti, není štěstí!/¹⁴*

¹⁴ MANN, Arne. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001, s. 30

V Čechách jsou romské rodiny zpravidla početnější než rodiny české. Hlavou rodiny byl vždy otec. Rozhodoval o penězích. Je známo, že Romové milují svoje děti. Romským maminkám záleží především na tom, aby jejich děti byly zdravé a veselé. Obvykle se více věnují prvorozeným dětem, které když dorostou, starají se o své mladší sourozence.

Bohužel, některé maminky si neuvědomují, že s malými dětmi je nutné mnoho hovořit, číst jim pohádky, učit je poznávat okolní svět, cvičit je ve zručnosti.

Některé rodiny s dětmi hovoří pouze romsky, takže když přijdou do první třídy, neumějí česky. Děti proto i pro neznalost českého jazyka zaostávají. Je to důsledek starého myšlení jejich rodičů. Někteří rodiče již pochopili, že vzdělání je pro romské děti stejně důležité jako pro ostatní děti. Některé rodiny milují své děti natolik, že když se jim do školy nechce, prostě tam chodit nemusí, jen když jsou spokojené. Jiné rodiny do školy tlačí sociální úřady a v rodičích tak bohužel vzbuzují nenávist ke škole, která je pak pouhé zlo. Někdy dochází také k rozporu, kdy dítě je ve škole šťastné, dostává nové podněty, ale rodiče tuto skutečnost nejsou schopni pochopit a dítě je nuceno se rozhodnout v podstatě mezi svou rodinou a jiným způsobem života, které přináší vzdělání. Důležitá je zde role učitele, spolupráce mezi dětmi a učiteli, mezi rodiči a učiteli. Některé školy s větším počtem Romů mají romského asistenta, který jim slouží jako vzor a má dítěti pomoci se adaptovat na školní prostředí.

Děti nerady odcházejí od svých rodičů, i když si založí svoje rodiny. Synové si často do rodiny rodičů přivedou i své manželky. Postupně se mohou osamostatnit, ale na své rodiče nezapomínají. Obvykle zůstane s rodiči bydlet nejmladší syn, který se o ně stará až do smrti. „Mimořádnou úctu projevují Romové své matce. Svou lásku k ní, a zejména žal nad jejím úmrtím, vyzpívali v mnoha působivých písních. O tomto vztahu hovoří i jedno přísloví: „*Te merel dad rovel o vodi, te merel daj, rovel o jilo*“ /Když zemře otec, pláče duše, když zemře matka, pláče srdce/.“¹⁵

¹⁵ MANN, Arne. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001, s. 31

2.2.7 Vztah Romů ke vzdělání

„Odpojení“ romských dětí od majoritní kultury je v některých případech naprosté. Dítě ani nenastoupí *povinnou školní docházku*, protože je rodiče do školy neposílají.

Sankce, jež by v takovém případě mohly postihnout rodiče, jsou uplatňovány málokde a liknavě. V jiných případech dojde k rozchodu dítěte s majoritní kulturou hned po prvním intenzivním kontaktu – na začátku povinné školní docházky. Romské dítě nepřipravené na nároky školství selhává během první třídy a je v zápětí přeřazeno do *zvláštní školy*.

Podle Bratinkovy zprávy z roku 1997 je více než polovina dětí v našem speciálním školství romského původu. I ty romské děti, které v základní škole zůstanou, mohou být znevýhodňovány. Řadou výzkumů provedených v zahraničí je prokázáno, že učitel má nejlepší kontakt s dětmi, které přísluší k jeho „subkultuře“, což je obvykle střední vrstva příslušné společnosti. Děti pocházející z kultury velmi odlišné a sociálně znevýhodněné zůstávají mimo ohnisko učitelovy pozornosti, v horším případě se stávají reprezentanty nežádoucího živilu.

Znalci naší pedagogické sféry soudí, že u nás se romské děti zatím daří lépe vzdělávat ve třídách a ve školách, v nichž mají *romské děti velkou převahu* (tam se na jejich potřeby dokáží učitelé přeorientovat), než ve třídách a ve školách, kde jsou romské děti v menšině.

Romské děti tedy často selhávají již v počátcích vzdělávacího procesu. Toto selhání může nastartovat odpor ke vzdělávací instituci do budoucna. Ani doma nemají většinou potřebné povzbuzení ke školní práci. Rodiče často nemají ani základní vzdělání, je pro ně nedůležité, nebo mají dokonce odpor ke školským zařízením. Pro některé je to nutné zlo, které děti musí zvládnout, aby jim nebyly odebrány rodičovské dávky. Romské děti tedy často ztrácí i vlivem své rodiny chuť a potřebu získat vědomosti nabízené ve škole. Po vzoru rodičů se smíří s pohodlnějším vyděláváním peněz a tím je podpora. Rodiče často nepřikládají vzdělání velkou váhu, není pro ně důležité.

Předčasný konec docházky do základní školy jsou samozřejmě předzvěstí dalšího *sociálního selhávání*. Romové mají nejen ztíženou vzdělávací dráhu, ale i pracovní uplatnění. Nezaměstnanost Romů pak roste. Vysoká míra nezaměstnanosti je nepochybně živnou půdou ilegálního obstarávání prostředků k životu. *Sociální dávky* poskytované státem jsou pro mnoho Romů výhodnější než nízká mzda, kterou by mohli dostat jako nekvalifikovaní dělníci. Z jejich strany je pak pohodlnější žádat o dávky, než pracně hledat fyzicky velmi náročnou práci, jíž je málo. Na trhu práce jsou navíc lépe přijímáni nekvalifikovaní zahraniční dělníci, kteří mají menší nároky na mzdy a s nimiž není spojeno tolik předsudků jako s romským etnikem.

2.2.8 Romský jazyk

„Většina národů na světě má svůj *mateřský jazyk*, který s dětmi učí svých rodičů. Mateřský jazyk se předává z pokolení na pokolení po celá staletí, i tehdy, když nemá uzákoněnou spisovnou podobu a nevyučuje se na školách. Tak je to i s romským jazykem /romaňi čhib/ tedy romštinou. Romové říkají, že: „*Romaňi čhib jekhguleder*“ /*Romská řeč je nejsladší*/. Vztah ke svému jazyku vyjádřili v přísloví: „*Ko pes ladžal vaš peskeri čhib, ladžal pes the vaš peskeri daj*“ /*Kdo se stydí za svůj jazyk, stydí se i za svou matku*/.“¹⁶

Jazyk, kterým hovoří Romové, patří do skupiny *indických jazyků*. Protože je to více než tisíc let, co předkové Romů opustili svou indickou pravlast, na jejich jazyk mělo vždy vliv prostředí, ve kterém právě pobývali. A tak v romštině můžeme najít slova perská, arménská, řecká i slovanská. Jsou i rodiny, kde Romové svůj jazyk úplně zapomněli a hovoří jazykem většinového obyvatelstva. I když Romové různých částí Evropy hovoří různými nářečími, navzájem se domluví.

¹⁶ MANN, Arne. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001, s. 25

Romština má na rozdíl od slovenštiny a češtiny specifické hlásky *čh, kh, ph, th*, které se vyslovují s lehkým přidechem. V romském jazyce se rozeznává jedenáct slovních druhů. Nejstarší formy jazyka jsou uchovány v ***pohádkách***. Ty se šířily ústním podáním z generace na generaci, zejména prostřednictvím pohádkářů, kteří žili téměř v každé osadě. Jejich vyprávění bylo určeno dospělým posluchačům a tvořily je příběhy o králích, romských hrdinech, nadpřirozených bytostech, ale i humorné příběhy ze života.

V českých zemích jako první popsal romštinu básník ***Antonín Jaroslav Puchmajer***. Ve své práci z roku 1821 *Romáři Čib* zpracoval dialekt původních českých Romů. Katolický kněz ***Josef Ješina*** vydal v roce 1889 *Slovník česko-cikánský a cikánsko-český*, jakož i *cikánsko-české pohádky a povídky*. Byly vydány i další knihy o romském jazyce. V České republice jsou v prodeji romské noviny a časopisy. Vychází týdeník *Romano kurko – Romský týden*, čtrnáctideník *Romano hangos – Romský hlas*, měsíčník *Amaro gendalos – Naše zrcadlo*, dětský časopis *Kereka – Kruh* a odborný časopis romistických studií *Romano džaniben*. Romům jsou určeny pravidelné relace v rozhlasu a v televizi. V Brně vzniklo v roce 1991 ***Muzeum romské kultury***, které připravilo řadu zajímavých výstav o životě a umění Romů.

Romský jazyk je možné studovat na Filozofické fakultě UK v Praze a na katedře romské kultury Pedagogické fakulty v Nitře.

„*Paľikerav tuke, mamó,*
vaš kamiben, lačhipen the dživipen,
so amen diňal.
O jilo dukhal, ratvaľol,
andal o kirlo
ňi lav na šund'ol.
E krajtin pes na čalavel,
e balvan na phurdel,
dukhaďi giľi na giľavel.
Tire kalo bala sar drakha
o Upruno Raj iľa.
Miro kalo jilo rovel,
kalo čiriklo o hiros anel.
Dža, dža tu, kale čirikleja,
ľidža mira dajorake
giľori,
kamiben, paťiv, paľikeriben,
*amara dake vaš o dživipen.“*¹⁷

Děkuji ti, maminko,
za tvou lásku, za dobrotu, za život,
který jsi nám dala.
Srdce bolí, krvácí,
z hrdla ani slůvka
nevychází.
Lístek se nepohne,
vítr nezafouká,
Ani bolestnou píseň nezaspívá.
Tvé vlasy tmavé jak černý hrozen
si nejvyšší Pán vzal.
Pláče mé černé srdce,
černý pták zprávu přináší.
Leť, jen leť, černý ptáčku,
a dones mé mamince
písničku,
dones ji mou lásku, úctu a vděk
za to, že nám dala život.

¹⁷ MANN, Arne. *Romský dějepis*. Praha: Fortuna, 2001, s. 27

2.3 Volný čas

2.3.1 Vymezení pojmu volný čas

„Volný čas je možno chápat jako opak nutné práce a povinností, dobu, kdy si své činnosti můžeme svobodně vybrat, děláme je dobrovolně a rádi, přinášejí nám pocit uspokojení a uvolnění.“¹⁸

Pod *pojem volný čas* (dále již jen VČ) se běžně zahrnují odpočinek, rekreace, zábava, zájmové činnosti, dobrovolné vzdělávání, dobrovolná společensky prospěšná činnosti i časové ztráty s těmito činnostmi spojené. Z hlediska dětí a mládeže nepatří do VČ vyučování a činnosti s ním související, sebeobsluha, základní péče o zevnějšek a osobní věci, povinnosti spojené s provozem rodiny, domácnosti, výchovného zařízení i další uložené vzdělávání. Součástí VČ nejsou ani činnosti zabezpečující biologickou existenci člověka (jídlo, spánek, hygiena, zdravotní péče). Ale i z těchto činností si někdy lidé vytvoří svého koníčka, což je zřejmě např. ve vztahu k přípravě a konzumaci jídla.

Specifickou zvláštností *VČ dětí a mládeže* je to, že z výchovných důvodů je žádoucí jeho pedagogické ovlivňování. Děti ještě nemají dostatek zkušeností, nedovedou se orientovat ve všech oblastech zájmových činností, potřebují citlivé vedení. Podmínkou účinnosti je, aby toto vedení bylo nenásilné, nabízené činnosti pestré a přitažlivé, účast na nich dobrovolná. Míra ovlivňování VČ závisí na věku dětí, jejich mentální i sociální vyspělosti i na charakteru rodinné výchovy.

Prostředí, ve kterém děti tráví VČ, je velmi různorodé. Může to být domov, škola, různé společenské organizace a instituce. Mnohé děti prožívá své volné chvíle na veřejných prostranstvích, venku, na ulici, často bez jakéhokoliv dohledu, dokonce i bez zájmu dospělých. Tato situace je neuspokojivá, je tím ohrožena výchova dětí a často i jejich bezpečnost. To platí zvláště pro menší děti žijící ve velkých městech.

Děti mají relativně *hodně VČ*. Společnost by měla mít zájem na tom, jak děti svůj VČ tráví. Na prvním místě je to záležitost rodiny. Náзор, že výchovu dětí ve VČ plně zabezpečí rodina, je však mylný. Pro tuto funkci má nejen nedostatek času, ale chybí jí i potřebné materiální vybavení a odborná kvalifikace. Rodina nemůže uspokojit potřebu dětí a zejména dospívajících sdružovat se ve skupinách vrstevníků.

¹⁸ PÁVKOVÁ, J., HÁJEK, B., HOFBAUER, B., HRDLÍČKOVÁ, V., PAVLÍKOVÁ, A. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2001, s. 15

Některé tendence k omezování či rušení institucí pro výchovu mimo vyučování jsou nedomyšlené a škodlivé. Historické zkušenosti i zkušenosti ze zahraničí potvrzují, že prevence je ve výchově účinnější a také podstatně levnější než náprava chyb a převýchova. A právě kvalitní výchova dětí ve VČ má výrazný *preventivní význam*.

2.3.2 Význam studia problematiky volného času dětí

V důsledku zavedení pětidenního školního vyučovacího týdne od počátku školního roku 1968-69 se změnila celková proporce času věnovaného vyučování a doby mimo vyučování v denním, týdenním i ročním cyklu. Počet vyučovacích dní roku je dnes přibližně stejný jako počet dní bez vyučování. Již z tohoto faktu plyne potřeba věnovat větší pozornost než dosud mimovyučovacímu, volnému času žáků, sociální a výchovně vzdělávacím vlivům, které v té době na ně působí a utvářejí jejich osobní a společenský profil.

Nejde nám však jen o sledování a pedagogické využití VČ v časově delších úsecích jako jsou např. prázdniny, soboty a neděle, ale i o každodenní volné chvíle. Nemůže nám být lhostejné, kde a jak děti tráví svůj VČ a jaké vlivy na ně přitom působí. Tyto skutečnosti nás zajímají nejen z hlediska nynější dětské současnosti, ale i vzhledem k perspektivnímu využívání VČ v dospělosti. Výchova mimo vyučování (dále již jen VMV) je natolik odlišná od podmínek za nichž probíhá povinné školní vyučování, že vtiskují procesu výchovy žáků v době mimo vyučování osobitý charakter a podstatně přispívají k utváření jeho pedagogických zvláštností. Ztráta povědomí spjatosti problematiky VČ dětí a jejich společensky organizované výchovy v tomto čase, byla v minulosti jednou z hlavních příčin řady nedostatků ve VMV, příčin, proč VMV nemohla vždy v plné míře dostát svým pedagogickým a tím i společenským úkolům.

2.3.3 Historický vývoj výchovy ve volném čase

O VČ jako jevu týkajícího se především širokých společenských vrstev, je *u nás* možno hovořit až v období kapitalistické společnosti *druhé poloviny 19. století*, a to v souvislosti s rozvojem techniky, vědeckých objevů a sociálně politických bojů dělnické třídy za zkrácení pracovní doby, za vzdělání, za povinnou školní docházku atd. Příslušníci dělnictva, rychle vznikajícího na základě moderního průmyslu, usilovali o zkrácení pracovní doby dospělých, dětí a mládeže tak, aby měly dostatek času na regeneraci pracovní síly. Postupně se vytvořil časový prostor pro činnosti vzdělávacích, hudebních, divadelních a tělovýchovných spolků, pořádání slavností a výletů, vznik čtenářských klubů a dělnických domů. Takový vývoj oslaboval převahu pracovní doby nad sférou VČ.

Nové společensko-ekonomické jevy a boj dělnické třídy nezůstávají bez odrazu ani v životě dětí. S postupným odstraňováním námezdní práce dětí a se zaváděním a dodržováním požadavků všeobecné, povinné a bezplatné školní docházky vzniká poprvé v širokém společenském měřítku (výrazně především ve městech) i *problém VČ dětí*. Tyto nové sociální podmínky vyvolaly i nové sociální potřeby, mezi nimi i v oblasti pedagogické. VČ dětí se postupně stával předmětem sociálního pedagogického zájmu jak ze strany různých vzdělávacích, politických, tělovýchovných aj. společenských organizací a spolků dospělých a později i organizací s dětmi a mládeží, tak ze strany učitelů. Nové typy institucí a činností vznikaly tedy zásluhou obcí, sdružení dospělých i mládeže, osvěcených pedagogů, lékařů a veřejných pracovníků:

Nejprve to byla *zařízení s původním určením pro dospělé*, která část pozornosti rozšířila také na mládež a děti. Můžeme uvést např. hřiště, cvičiště a tělocvičny dobrovolných sdružení – Sokol, Orel).

Zpočátku nesměle, později však výrazně začala působit také *zařízení zaměřená pouze na nejmladší věkové skupiny* a vytvářela pro ně nový, specifický výchovný prostor. Můžeme uvést klubovny a tábory dětských sdružení (YMCA, YWCA nebo skautského hnutí), ale i aktivity Sokola, loutkové scény a knihovny.

V minulém století si řada učitelů začala uvědomovat **zaostávání základní lidové školy** za potřebami doby, znala nedostatky skladby a proporcí učebního plánu a rozsahu osnov (omezující vzdělání nejnižších vrstev na nezbytné minimum) a z **vlastní iniciativy a dobrovolně** (často i proti předpisům a s rizikem potrestání nadřízených školských a politických orgánů) se věnovala dětem i mimo rámec povinných, úředním plánem stanovených vyučovacích předmětů, aby své žáky lépe připravila na život. (Např. učili ještě hospodářským naukám, zdravotvědě, zpěvu, pěstitelství, zakládali hudební a pěvecké kroužky a další).

Začátkem 20. století se objevuje snaha po odstraňování nedostatků učebního plánu, snaha po jeho pružném přizpůsobování potřebám a požadavkům společenského rozvoje, snaha po zdokonalení základního vzdělání. VČ děti ze sociálně slabších vrstev, kde museli pracovat oba rodiče, přinášel s sebou i řadu sociálních problémů, kterými se cítila společnost ohrožena. Sahala proto k jakési **prevenci vůči negativním sociálním jevům u dětí** a začala zřizovat ve větších městech různé **dětské školní útulky**. V nich měly být děti chráněny před špatnými morálními vlivy, byly zaměstnávány různou, převážně manuální praktickou činností a dostávaly částečně stravu. Tyto instituce, zaměřené převážně na dozor a sociálně charitativní péči, byly však do jisté míry i výchovnými institucemi.

Po dětských školních útulcích přes družiny mládeže se začaly zakládat školní družiny a školní kluby. Vznikaly **domy dětí a mládeže** a **stanice mladých techniků, přírodovědců a turistů**.

2.3.4 Hlavní principy výchovy mimo vyučování

V pedagogice je nutné **rozlišovat principy a pedagogické zásady**:

„Za **pedagogické principy** považujeme vyjádření obecných společenských požadavků, názorů a pozic, např. vědeckých, ekonomických aj., v nichž se odrážejí jednak více nebo méně poznané zákonitosti, jednak snahy a úsilí sociálních skupin a tříd. Principy mají objektivně subjektivní charakter a jsou jimi společensky určovány vnější okolnosti, které tvoří rámec průběhu výchovného procesu. Principy jsou řídicími normami, které určují školskou politiku dané společnosti a její chápání výchovy, vzdělání, organizace školství apod. Např. princip jednoty výchovy a vzdělání, princip jednoty teorie a praxe aj.“¹⁹

¹⁹ BLÁHA, Václav. *Nástin pojetí výchovy mimo vyučování žáků základních škol*. Praha: SPN, 1982. s. 58

„Za *pedagogické zásady* považujeme obecné pedagogické požadavky, jež jsou výrazem poznaných vnitřních zákonitostí pedagogického procesu a sním spojených procesů biologicko-fyziologického, psychického a sociálního zrání, zákonitostí, jimiž jsou určovány vnitřní podmínky optimální úspěšnosti průběhu výchovného procesu. Např. zásada názornosti, přihlížení k věkovým a individuálním zvláštnostem dětí, zásada aktivity aj. Kromě obecných principů existují ještě principy, které se vztahují k určité oblasti výchovné práce, např. princip dobrovolnosti k VMV. Principy tedy vyjadřují spíše vnější společenské aj. podmíněnosti výchovného procesu, zásady spíše vnitřní stránky výchovného procesu.“²⁰

Vycházíme-li z teoretických charakteristik VČ dětí a z jejich aplikace na pedagogickou teorii a praxi a chápeme-li VMV jako pedagogické řízení a ovlivňování VČ dětí, pak se v ní musí nutně a zákonitě uplatňovat následující společensko-pedagogické *principy*:

1. ***Princip společenského zájmu*** na tom, aby se každý žák vedle povinné účasti na školním vyučování podílel přiměřeně i na dobrovolné zájmové a společensky prospěšné činnosti.
2. ***Princip jednoty a specifčnosti VMV a vyučování*** jako dvou sfér rozvoje žáka a vzájemné kompenzace vlivů povinných a nepovinných činností.
3. ***Princip dobrovolné účasti*** žáků na veškeré výchovné činnosti v době mimo vyučování.
4. ***Princip bohaté rozmanitosti, pestrosti, zajímavosti a přitažlivosti*** obsahu a forem práce s žáky v době mimo vyučování.
5. ***Princip odpočinkového a rekreačního zaměření*** činnosti ve výchovné práci s žáky v době mimo vyučování.
6. ***Princip výchovného a sebevýchovného, vzdělávacího a sebevzdělávacího zaměření*** výchovy mimo vyučování.
7. ***Princip zájmového zaměření*** výchovy mimo vyučování (z hlediska celospolečenského i potřeb jednotlivce).

²⁰ BLÁHA, Václav. *Nástin pojetí výchovy mimo vyučování žáků základních škol*. Praha: SPN, 1982. s. 58

8. **Princip zaměření činnosti** žáků ve výchově mimo vyučování na sociální realizaci a seberealizaci kolektivů, skupin i jednotlivců v přiměřené společenské angažovanosti v politickém, kulturním, hospodářském aj. životě společnosti.
9. **Princip uplatnění maximální aktivity, iniciativy a samostatnosti** dětí při veškeré činnosti ve VMV.
10. **Princip frontálního, skupinového i individuálního** a osobně výběrového charakteru činnosti ve VMV.

To jsou tedy zvláštní pedagogické principy vztahující se bezprostředně k společensko-pedagogickému poslání a zaměření VMV a jejím cílům, úkolům a obsahu, prostředkům, formám a metodám práce, k požadavkům koncepčního, pedagogicko-organizačního i pedagogicko-metodického charakteru. To jsou tedy principy, jež jsou přímým i nepřímým odrazem objektivní společenské funkce volného času.

Kromě těchto principů, zvláště se vztahujících k VMV jako celku, se ve výchovně vzdělávací činnosti mimo vyučování přirozeně uplatňují i všechny **obecné pedagogické principy i obecné pedagogické zásady**.

2.3.5 Prostředky, formy a metody výchovné práce v době mimo vyučování

Obecně pod pojmem **prostředky** mimovyučovací výchovné práce rozumíme uvědomělé výchovné **využití**:

- **různých druhů dětských činností**, v nichž se uskutečňuje pedagogický proces formování osobnosti ve veřejné VMV. Počítáme organizované i neorganizované činnosti, spojené s hrou, různé zábavy, různé druhy práce (dobrovolné studium, sebeobsluha), zájmová činnost různého druhu (sportovní, přírodovědná, výtvarná činnost).
- **různých psaných i nepsaných opatření a norem**, které mohou být buď psané či nepsané a které jsou závazné (např. pravidla her, soutěží).

- ***různých věcí a předmětů***, různé pomůcky jako knihy, encyklopedie, obrazy, plakáty, letáky, fotografie, filmy, grafy, modely, mapy, hračky, televize apod. Dále tělovýchovné a sportovní nářadí a potřeby.

- ***různého přírodního a sociálního prostředí***, v němž činnost probíhá pedagogické využívání přírodního prostředí jak přirozeného, tak umělého (využití přírody, architektury, památek, zařízení letního tábora apod.).

- ***různých událostí***, které děti přímo prožily, viděly, nebo které znají ze zprostředkování tisku, literatury, z filmů, rozhlasu, televize, z divadla, z vyprávění aj.

Výchovnými prostředky se stávají tehdy, jestliže jich je záměrně využito k výchovně vzdělávacímu působení, např. tak, že na ně pedagog upozorní, podnítl zamyšlení se dětí nad nimi, vyvolá rozpravu dětí o nich a dosáhne u dětí individuálního i kolektivního hodnocení prožitého či viděného jednání a chování osob, událostí atd. Jestliže pak děti samy za pomoci pedagoga dokáží vyvodit z události správné pedagogické závěry, i negativní sociální jevy mohou působit kladným vlivem na morální rozvoj dětí.

- ***různých druhů ocenění, uznání, odměn i trestů***

Formy:

Různé činnosti mají ráz buď ***hromadných činností***, nebo ***činností v malých skupinách*** (kroužky, soubory), nebo ***činností individuálních*** (dopisování).

Formy výchovné práce a pedagogické akce, ve kterých se jednotlivé činnosti realizují, jsou velmi různorodé a pestré. Nejdůležitějšími a nejběžnějšími formami výchovné práce, jež se ve spojení s konkrétními činnostmi užívají jsou např. besedy, vycházky, výlety, letní tábory, exkurze, soutěže, účast na sportovních, kulturních akcích apod.

Metody:

- **Metoda vysvětlování a přesvědčování**, jež se používá pro vysvětlování jevů, věcí, požadavků a norem, pravidel chování a jednání apod., je z hlediska etap výchovného procesu metodou výchozí (má formu výkladu, vysvětlování, přednášky, rozhovoru aj.). Ve VMV už vycházíme z předpokladu, že můžeme do jisté míry využívat předchozích formativních vlivů školního vyučování, popř. působení rodiny a můžeme klást větší důraz na formování vnitřních a vnějších postojů a aktivních citově volných projevů, na konkrétní jednání a chování. Slovní působení charakteristické pro metodu vysvětlování a přesvědčování ustupuje proto spíše organizaci praktické činnosti dětí. Metody slovního působení je vhodné využívat např. jako doprovodné metody v souvislosti a využíváním dvou dalších metod.

Nadměrné a nepřímé používání metod slovního působení se může mít účinkem. Děti středního školního věku, které si už snaží vytvářet své vlastní názory, je někdy přijímají nelibě, nebo i s odporem, jako zbytečné mentorování. Mnohdy je lépe postavit věc poučování a vysvětlování ve formě problémové otázky, na níž děti v řízené rozpravě hledají vlastní správnou odpověď. Při tomto postupu se dá vhodně využít touhy dětí po diskusi, po uplatnění a obhajování vlastních myšlenek, hledání a vyjasňování názorů a stanovisek. Touto cestou se může významně rozvíjet myšlení žáků, může docházet k tříbení morálních úsudků.

- **Metoda cvičení a navykání** se užívá v souvislosti s utvářením návyků a zvyků jednání a chování, rozvíjením schopností samostatného uvažování, tvořivosti řešení úkolů aj. a je zaměřena převážně na formování volných vlastností osobnosti dětí. Důležitou roli hraje postup pedagoga, který staví děti před praktické řešení nějakého úkolu, situace. Problémové úkoly by měly být předkládány dětem spíše ve formě nejzákladnější informace, námětové konstrukce, která by naznačovala jen hlavní smysl, záměr a cíl činnosti a která by vyžadovala dalšího tvořivého promýšlení a řešení.

Takto ukládané úkoly, náměty, poskytují široký prostor pro praktická tvůrčí uplatnění jak dětem, tak pedagogům. Úkol, námět, se vlastně realizuje nejprve v myšlenkové projekci dětí a poté ve skutečné podobě v praktické součinnosti dětí a pedagoga při hledání, řešení, prostředků a realizaci. Přitom se uplatňuje celá osobnost dětí a jejich činnost se projevuje nejen v etapě výkonu a provádění pokynů, ale už v etapě plánování činnosti.

- Metoda individuálního i kolektivního posuzování a hodnocení vztahů, chování a jednání:

jde o posuzování a hodnocení činnosti jedinců i celého kolektivu dětí, formu rozpravy a diskuse např. o jednání hrdiny z knihy, z divadelního představení.

Při takových besedách je možno záměrným a taktním upozorněním na jednání, chování členů dětského kolektivu, nebo hrdinů z uměleckých děl, vyvolávat podněty k přemýšlení, k hodnocení a sebehodnocení.

Při posuzování a hodnocení jednání členů dětského kolektivu či hrdinů z děl hraje významnou úlohu moment citových vztahů dětí k jednotlivým členům kolektivu, a pokud jde o umělecká díla, emotivní působení jednak děl samých, jednak osob, které v dílech jednají a vzbuzují u dětí sympatie vedoucí k napodobení jednání hrdinů.

S nemenším úspěchem je možno uplatňovat metody posuzování a hodnocení jednání, chování a vztahů lidí v souvislosti s dětskými zkušenostmi z nahodilého či záměrného pozorování jednání a chování dětí v denním životě, na ulicích, v obchodech atd.

Takové pozorování vztahů, jednání a chování lidí dává možnost vést rozpravy o tom, co je správné či nesprávné. Při vhodném postupu může tak pedagog vhodně využít i negativních společenských jevů v pozitivním smyslu jako prostředků výchovy.

Správným vedením dětí, vhodným využíváním metody posuzování a hodnocení chování a jednání lidí, dokáže dobrý pedagog nejen vypěstovat dobré chování svěřeného kolektivu, ale i zdravý pocit sebevědomí a hrdosti na správné chování a jednání. Základním předpokladem u této metody je autorita, kladný vzor a příklad samotného pedagoga.

Kromě dosud uvedených metod, které jsou metodami přímými, se využívá často ve výchovné práci v době mimo vyučování a ve VČ dětí **metod nepřímého výchovného působení** jako jsou: metoda působení prostřednictvím vhodného řízení a organizace práce a činnosti dětí, metoda příkladu a metoda řízení procesu sebevýchovy dětí.

Všechny zmíněné metody tvoří ucelený a vzájemně spjatý systém metod, v němž každá z nich má své místo a úlohu a v němž souvisí s metodami ostatními.

2.3.6 Úloha pedagoga při organizovaném ovlivňování volného času

*„Úloha pedagoga při organizovaném ovlivňování VČ spočívá především v tom, že je inspirátorem činností, rádcem, instruktorem, organizátorem, kamarádem, přítelem, který dovede poradit, sdílet s dětmi radost i neúspěch a zklamání, ale dovede vždy také povzbudit.“*²¹

Jeho *úkolem* je tedy vést, radit, podněcovat tvořivost, organizovat zaměstnání i radost dětí, rozvíjet potřeby a zájmy, rozšiřovat kulturní obzor dětí, učit je naplňovat VČ hodnotným způsobem. Převychovávat nežádoucí a zaostalé, primitivní potřeby a zájmy, rozvíjet je směrem k hodnotným, obohacovat nitro dítěte, vytvářet v něm bohaté vnitřní podněty pro neorganizovanou, spontánní činnost.

2.3.7 Funkce výchovy mimo vyučování

VMV jako specifická oblast výchovného působení plní funkci výchovně-vzdělávací, zdravotní a sociální. Jednotlivé typy výchovných zařízení, instituce a organizace plní tyto funkce v různé míře podle svého charakteru.

- *Výchovná funkce* - Na plnění této funkce je kladen velký důraz. Jednotlivé instituce se podílejí na rozvíjení schopností dětí a mládeže, na usměrňování, kultivaci a uspokojování jejich zájmů a potřeb, na formování žádoucích postojů a morálních vlastností. Prostřednictvím pestrých činností se děti motivují k hodnotnému využívání VČ, k získávání nových vědomostí, dovedností i návyků, a tím i k rozvoji poznávacích procesů a k celoživotnímu vzdělávání. Úspěchy v zájmových činnostech přinášejí pocit uspokojení, příležitost k seberealizaci a přiměřenému sebehodnocení. Na základě praktických činností a zkušeností si mladí lidé vytvářejí vlastní názor na život na svět.

²¹ BLÁHA, Václav. *Nástin pojetí výchovy mimo vyučování žáků základních škol*. Praha: SPN, 1982. s. 112

- **Zdravotní funkce** - Instituce pro VMV ji plní tím, že přispívají k usměrňování režimu dne tak, aby podporoval zdravý tělesný a duševní vývoj dětí a mládeže. To spočívá v střídání činností různého charakteru (duševní a tělesné činnosti, práce a odpočinku, činností organizovaných a spontánních). Velký význam má podněcování k pohybu na čerstvém vzduchu. Tělovýchovné a sportovní činnosti ve VČ kompenzují dlouhé sezení při vyučování a jsou pro zdraví dětí nezbytné. Zařízení, která zajišťují stravu, mají možnost vést děti ke správné životosprávě i racionální výživě. Význam má i dodržování hygieny. Instituce VMV umožňují dětem pobyt v příjemném prostředí, pohodě, mezi oblíbenými lidmi. Přinášejí možnost prožívat radost a uspokojení z činností, která je baví. Velký zdravotní význam má i účelně volené, hygienicky nezávadné a esteticky působící materiální prostředí a dostatek prostoru pro činnosti. Dodržují se zde i zásady bezpečnosti činnosti.
- **Sociální funkce** - Instituce pro VMV ji plní ovlivňováním VČ dětí a péčí o ně v době, kdy jsou v zaměstnání nebo mají jiné povinnosti. Mají možnost vyrovnávat rozdíly mezi nestejnými materiálními i psychologickými podmínkami v rodinách. Tím pomáhají zejména dětem z méně podnětného nebo konfliktního prostředí. Podílejí se na utváření bohatých a žádoucích sociálních vztahů. Zvlášť významná je sociální funkce v zařízeních, kde pracují s mladšími dětmi nebo přechodně či trvale nahrazují rodinu (školní družiny, dětské domovy).

2.3.8 Nejvýznamnější zařízení pro výchovu mimo vyučování

- **Školní družiny** Zaměřují se na práci s dětmi prvního stupně základní školy a zpravidla jen nižších ročníků. Vzhledem k věkovým zvláštěstím dětí mladšího školního věku, zejména k velké šíři a labilitě zájmů, se výchovná činnost orientuje na co nejpestřejší strukturu zájmových činností a uspokojení velké potřeby pohybu.
- **Školní kluby** Pracují s dětmi středního školního věku, se žáky druhého stupně základní školy. Vycházejí z charakteristik této věkové skupiny, zejména z větší samostatnosti dětí a jejich vyhraněnější a specializovanější zájmové činnosti. Pracují plně na principu dobrovolnosti.
- **Střediska pro volný čas dětí a mládeže, která zahrnují domy dětí a mládeže, která zahrnují domy dětí a mládeže a stanice zájmových činností**

Jsou to zařízení, která se zaměřují především na realizaci specializovaných zájmových činností pod odborným pedagogickým vedením. Organizují zájmovou činnost pravidelnou v kroužcích, příležitostnou, soutěže pro talentované jedince, prázdninové tábory aj. Významné je, že umožňují činnost dětem, mládeži, rodičům s dětmi a případně dalším zájemcům.
- **Domovy mládeže** Zajišťují žákům středních škol, kteří vzhledem ke vzdálenosti zvolené školy od místa bydliště nemohou denně dojíždět, výchovnou péči, ubytování a stravování. Kromě činností souvisejících s režimem dne, sebeobsluhy a přípravy na vyučování, je jejich významným úkolem dbát o hodnotné využívání VČ. Vzhledem k věkovým zvláštěstím je velmi důležité respektování principu dobrovolnosti, tedy realizace zájmových činností formou nabídky s uplatněním účinné motivace.

- **Dětské domovy** Jako zařízení ústavní výchovy mají specifické postavení, jedním z jejich úkolů je však také dbát o hodnotné využívání VČ a rozvíjení a kultivaci zájmů dětí a mládeže. Jsou zde umísťovány děti od 3-18 let (eventuálně do ukončení profesní přípravy), o které se rodina nechce, nemůže nebo neumí postarat. Snahou pedagogů je, aby děti prožívaly VČ obdobným způsobem jako děti žijící v rodinách. Podporují jejich zapojení do zájmových činností v rozličných typech výchovných zařízení, organizací a institucí.
- **Základní umělecké školy** Se svými hudebními, hudebně-pohybovými, výtvarnými a literárně-dramatickými obory poskytují uplatnění dětem, mládeži i dospělým s vyhraněnými zájmy a schopnostmi v estetickovýchovné oblasti. Přípravují pro studium na středních a vysokých školách s uměleckým zaměřením.
- **Jazykové školy** Plní obdobnou funkci v oblasti výuky cizích jazyků.
- **Další zařízení** Jedná se o různá *občanská sdružení, sdružení dětí a mládeže, tělovýchovné a sportovní organizace, kulturní a osvětová zařízení*. Specifické místo má činnost některých „*obecně prospěšných společností*“.
- **Církev a náboženská společenství** Jako příklad je možné uvést salesiánská střediska mládeže, která prostřednictvím činností ve VČ realizují výchovu v duchu křesťanských myšlenek.

2.3.9 Zájmové činnosti jako součást výchovy mimo vyučování

„Zájmové činnosti chápeme jako *cílevědomé aktivity zaměřené na uspokojování a rozvíjení individuálních potřeb, zájmů a schopností*. Mají silný vliv na rozvoj osobnosti i na správnou společenskou orientaci.“²²

Zájmy můžeme dělit podle úrovně činnosti, časového trvání, koncentrace, společenské hodnoty a tradičně podle obsahu. Podle obsahu na *zájmové činnosti společenskovední, pracovně-technické, přírodovědně-ekologické, estetickovýchovné, tělovýchovné, sportovní a turistické* – je však řada hraničních zájmových oblastí, které nelze jednoznačně zařadit.

- **Zájmové činnosti společenskovední** Zahrnuje činnosti, které vedou jak k poznání aktuálního společenského dění, tak i některých historických souvislostí. Pěstuje vztah k vlasti, k mateřskému jazyku, k demokratickým a humanistickým tradicím našeho národa. Základní oblasti jsou výchova k vlastenectví, k partnerství a k rodičovství a společenská výchova, sběratelství a jazykověda. Poskytuje mnoho možností pro činnosti individuálního charakteru (sběratelství) i pro nenásilné získávání poznatků z ostatních oborů lidské činnosti.

Okruhy:

- ✓ Poznávání významných objektů v místě bydliště, školy, objekty zásobování, zdravotnická zařízení, veřejné instituce, kulturní podniky, hospodářské objekty, instituce a zařízení pro VČ, školy a vzdělávací zařízení
- ✓ Seznamování s historickými objekty a památnými místy, která souvisejí s národními dějinami
- ✓ Informace o životě a díle významných osobností, které mají vztah k regionu
- ✓ Sledování politických a společenských událostí u nás i ve světě, diskuse, hodnocení
- ✓ Setkání a společenské akce dětí z různých měst, mezinárodní setkání
- ✓ Oslavy státních svátků, významných dnů, výročí a událostí

²² PÁVKOVÁ, J., HÁJEK, B., HOFBAUER, B., HRDLÍČKOVÁ, V., PAVLÍKOVÁ, A. *Pedagogika volného času*. Praha: Portál, 2001, s. 96

- ✓ Dodržování tradic školy, výchovného zařízení (akademie, dny otevřených dveří, výročí založení, ples, společenská setkání ..), oslavy narozenin apod.
- ✓ Dodržování lidových tradic, zvyků, seznamování s jejich vznikem (Vánoce, Velikonoce apod.)
- ✓ Seznamování s filozofickými a náboženskými směry
- ✓ Publicistika, vydávání vlastních periodik
- ✓ Zájmové studium cizích jazyků
- ✓ Individuální sběratelství aj.

- **Zájmové činnosti pracovní-technické** Napomáhá zdokonalování manuálních dovedností, obohacování vědomostí o technické poznatky. Prostřednictvím mnohostranné činnosti se prohlubuje zájem žáků o tvořivou práci, o účast na řešení současných problémů vědy a techniky. Měla by podporovat přirozenou touhu po aktivním uplatnění v oblasti techniky, rozvíjet technické myšlení a představivost. Zájmovou aktivitu dětí významně ovlivnil rozvoj nových, společensky důležitých oborů (kybernetiky, elektroniky, výpočetní techniky apod.). Pracovní-technické zájmové činnosti tak přispívají k profesní orientaci a seznamují s nejnovějšími odbornými poznatky.

Okruhy:

- ✓ Práce s různými materiály (papír, karton, dřevo, textil, plasty, sklo, drobný přírodní a technický materiál, modelovací hmoty)
- ✓ Práce se stavebnicemi, konstruktivní práce
- ✓ Montážní a demontážní činnosti (koloběžka, kolo, motocykl atd., údržba a drobné opravy)
- ✓ Drobné opravy hraček, pomůcek a vybavení
- ✓ Modelářské práce
- ✓ Elektrotechnika, elektronika, výpočetní technika, audio a videotechnika
- ✓ Seznamování s různými profesemi (besedy, exkurze, filmy)
- ✓ Příprava pokrmů
- ✓ Činnosti související s dopravní výchovou

- **Zájmové činnosti přírodovědné** Vede k prohlubování vědomostí o přírodě, pěstuje vztah k její ochraně. Rozvíjí zájem o pěstitelství a chovatelství. Spontánního zájmu dětí o živou a neživou přírodu i citového vztahu ke všemu živému lze využít k formování pocitu morální odpovědnosti za ochranu přírody a k vytváření správných postojů k životním hodnotám.

Okruhy:

- ✓ Pozorování přírodních objektů živé přírody (rostliny, živočichové), neživé přírody (horniny, nerosty, krajinné útvary, vodní toky, zkameněliny, vesmírná tělesa, meteorologické změny)
- ✓ Pěstitelské práce – pěstování pokojových rostlin, práce na zahradě, užitkové a okrasné rostliny
- ✓ Chovatelství – chov živočichů v akváriích, teráriích, insektáriích, chov okrasného ptactva, drobného hospodářského zvířectva, zvířat v domácnosti (pes, kočka..)
- ✓ Činnosti zaměřené na ochranu a tvorbu životního prostředí
- ✓ Práce s odbornou a populárně-naučnou literaturou (klíče, atlasy, encyklopedie..)
- ✓ Práce v koutku přírody, pokusnictví, vedení přírodovědné dokumentace (výstavky, alba, fotodokumentace..)
- ✓ Spolupráce s institucemi (muzea, botanické a zoologické zahrady, hvězdárny..)
- ✓ Specializované zájmové činnosti (rybářství, včelařství, myslivost)

- **Zájmové činnosti estetickovýchovné** Utvářejí a formují estetické vztahy dětí k přírodě, společnosti a jejím materiálním a kulturním hodnotám. Činnosti jsou zaměřené na rozvíjení výtvarného, hudebního, literárního, dramatického a hudebně-pohybového projevu, na kulturu chování a výchovu vkusu, rozvoj tvořivosti. Jsou významné všechny aktivity, ve kterých se uplatňuje estetický vztah ke skutečnosti – kulturní akce, různé typy vycházek, přehlídky činností apod. Zvláště významné jsou vlastní tvořivé aktivity.

Okruhy:

Výtvarné zájmové činnosti:

- ✓ Výtvarné osvojování skutečnosti, využití různých výtvarných technik (malba, kresba, modelování..)
- ✓ Práce s výtvarnými prostředky spojená s experimentováním (hry s barvou, dekorativní práce..)
- ✓ Poznávání a chápání výtvarného umění (návštěvy výstav, práce s literaturou)
- ✓ Aplikace estetických a dalších požadavků na životní prostředí, kultura chování, stolování, kultura těla a oblékání

Hudební zájmové činnosti:

- ✓ Sborový a sólový zpěv
- ✓ Hudební hry
- ✓ Hudebně-pohybové a taneční hry, hry se zpěvy, tance, pohybová improvizace při hudbě, cvičení při hudbě
- ✓ Hra na dětské hudební nástroje (Orfeovy či vlastnoručně vyrobené nástroje)
- ✓ Hra na hudební nástroje
- ✓ Poslech hudby (reprodukováná hudba, koncerty, vystoupení dětí, pedagogů)
- ✓ Zacházení se zvukovou technikou
- ✓ Získávání poznatků o hudebních umělcích a jejich dílech (besedy, práce s literaturou, návštěva muzeí..)

Literárně-dramatické zájmové činnosti:

- ✓ Četba (individuální, předčítání, využití uměleckých nahrávek)
- ✓ Reprodukční činnosti (vypravování, přednes, dramatizace)
- ✓ Přípravné hry a cvičení, dramatické hry a improvizace zaměřené na rozvíjení poznávacích procesů, komunikativních dovedností, sociálních vztahů a sociální percepce
- ✓ Tvořivé literární a dramatické činnosti (pokusy o literární a dramatickou tvorbu)
- ✓ Návštěvy kulturních představení (divadlo, kino, besedy s umělci, návštěvy míst spojených se životem umělců)

▪ ***Zájmové činnosti tělovýchovného, sportovního a turistického zaměření***

Prispívají k fyzické zdatnosti a psychické odolnosti. Přiměřená tělesná aktivita je podmínkou zdravého vývoje. Možnost poznávat různé druhy sportu podněcuje děti k jejich aktivnímu provozování, a ve značné míře tak přispívá i k tomu, aby se pohyb stal i v dospělosti nezbytnou potřebou.

Pro všeobecný rozvoj pohybových schopností je nutná všestrannost. Činnost by proto měla být zaměřena na vybrané prvky z atletiky, gymnastiky, sportovních her, turistiky a podle podmínek plavání, bruslení, lyžování nebo jiné sporty. Populární jsou netradiční druhy sportů, např. frisbee, aikido, lakros, florball, squash, taek won do. Důležitost se příkládá zejména činností, které je možno konat v přírodě.

Okruhy:

- ✓ Kondiční cvičení s náčiním i bez náčiní, případně s hudbou
- ✓ Průpravná a zdravotní cvičení
- ✓ Rytmická gymnastika a tanec
- ✓ Akrobacie
- ✓ Atletiky
- ✓ Sportovní hry
- ✓ Drobné pohybové hry
- ✓ Sezonní sporty a zábavy (plavání, bruslení, lyžování, pouštění draků, hraní kuliček apod.)
- ✓ Turistika pěší, vodní, cykloturistika
- ✓ Seznamování se životem a úspěchy známých sportovců
- ✓ Návštěvy a sledování sportovních soutěží
- ✓ Branné sporty

3. Praktická část

Motto : „Jestliže chci od někoho něco vzít, musím mu to nejdříve sám dát, to znamená - jestliže od dítěte očekávám soustředěnost, cílevědomost a klid, musím mu předvést, dát mu příklad toho, jak se to všechno dělá. Jestliže od dítěte očekávám pozornost, musím mu ji sám věnovat dříve, než ji budu žádat od něj. Zde musím sám rozlišovat důležité od nedůležitého a důležitému dát přednost.“ /Jiřina Prekopová/

3.1 Cíl praktické části

Šetření bylo uskutečněno během měsíců – listopadu, prosince a ledna roku 2004-2005. **Cílem bakalářské práce** bylo poznat frekvenci využití nabídky zájmových kroužků romských dětí středního stupně zvláštní školy a zdůvodnit ji. Bakalářská práce zjišťovala využití zájmových útvarů ve škole, množství nabízených aktivit, dostupnost těchto kroužků dětem, zaměření kroužků a účast žáků středního stupně zvláštní školy v zájmových útvarech. Nabídka zájmových útvarů je v příloze číslo 1.

3.2 Popis zkoumaného vzorku

VČ je důležitou součástí každého dne. Lze se domnívat, že u dětí je ho mnohem více než u dospělých a tvoří velkou část dne. Proto je nezbytné mu věnovat patřičnou pozornost.

Do průzkumu bylo zahrnuto celkem 6 tříd. Dvě třetí třídy, dvě čtvrté třídy a dvě páté třídy. Bylo zapojeno celkem 6 učitelů, 50 žáků středního stupně zvláštní školy ve věku od 9-ti do 13-ti let, obě pohlaví.

TŘÍDY	CHLAPCI	DÍVKY
3. třídy	7	5
4. třídy	11	8
5. třídy	9	10

3.3 Průběh průzkumu

Při zkoumání bylo osloveno 6 učitelů zvláštní školy s vysvětlením pokynů a s prosbou o vyplnění dotazníků žáky na téma Využití volného času romských dětí středního stupně zvláštní školy. Na tuto žádost reagovali všichni učitelé kladně, spolupracovali ochotně. Celkem bylo rozdáno 60 dotazníků. Včas bylo navraceno 52 dotazníků, ze kterých bylo **50 dotazníků zapojeno do průzkumu** a následně zhodnoceno. Zbýlých 8 nemohlo být vyhodnoceno, protože 6 žáků nebylo při vyplňování dotazníků ve škole přítomno a další dva dotazníky nebyly úplné a byly dosti nečitelné.

3.4 Použité metody

Vzhledem ke zvolenému tématu, po vlastním uvážení, na základě informací, doporučení, konzultací s vedoucím bakalářské práce byly zvoleny tyto tři metody:

- DOTAZNÍK
- ANALÝZA SPISOVÉ DOKUMENTACE
- POZOROVÁNÍ

* DOTAZNÍK

Dotazník je metoda sloužící k hromadnému zjišťování jevů, např. osobnostních vlastností – temperamentových nebo charakterových, postojů, názorů, zájmů apod. Jsou založeny na introspektivní výpovědi tázané osoby.

Přednosti dotazníku spočívají především v tom, že jsou časově méně náročné a lze jimi získat hodně údajů v poměrně krátkém časovém úseku od více osob současně.

K negativním stránkám dotazníkových metod patří hlavně nedostatek, omezení osobního kontaktu a jejich závislost na schopnosti introspekce u vyšetřované osoby a ochotě pravdivě vypovídat.

Typy otázek mohou být otevřené, uzavřené, nebo jejich kombinace. V psychologii rozlišujeme dotazníky a inventáře. Podle počtu vlastností nebo rysů rozlišujeme dotazníky jednorozměrné nebo vícerozměrné.

Byl zvolen standardizovaný typ dotazníku. Respondentům bylo položeno 15 otázek. Daný dotazník byl vložen do Přílohy číslo 2.

První otázka zjišťovala, kolik VČ podle svého uvážení respondenti mají, následujících 14 otázek zjišťovalo, jakou činností se nejvíce nebo nejméně, zda rádi nebo neradi, žáci zabývají ve svém volném čase. Pro úplnost měly děti možnost ve 14 otázce napsat, jakým jiným způsobem než bylo uvedeno, svůj VČ tráví. Poslední otázka zjišťovala, zda žáci navštěvují některý zájmový útvar v rámci zvláštní školy, zda využívají této bohaté nabídky zájmových útvarů.

Cílem dotazníku bylo zjistit, jak žáci středního stupně zvláštní školy tráví svůj VČ. Dále bylo záměrem dotazníku zjistit, zda děti využívají bezplatné nabídky zájmových útvarů nabízených na této škole.

***ANALÝZA SPISOVÉ DOKUMENTACE**

Analýza je jedna ze základních a často používaných metod.

K této práci bylo využito záznamů o docházce do zájmových útvarů ve třetích, čtvrtých a pátých třídách v měsících prosince, ledna, února a v měsících dubna, května, června.

Cílem bylo ze Záznamů o práci v zájmových útvarech zjistit, jaká je návštěvnost zájmových útvarů v těchto měsících. Dále bylo cílem potvrdit nebo vyvrátit předpoklad, že větší návštěvnost bude v zimních měsících než v měsících teplejších.

***POZOROVÁNÍ**

Je základní a nejčastěji používanou metodou, pomocí níž se dovídáme o přirozeném průběhu psychického jevu bez umělého zásahu do jeho vzniku, průběhu a výsledku.

U pozorování je třeba dodržovat základní zásady: zásadu plánovitosti, zásadu systematickosti a soustavnosti, zásadu přesnosti a objektivity.

Pozorování lze v pedagogické praxi využít během celého výchovně vzdělávacího procesu, jak školního, tak i mimoškolního. Cenné informace poskytuje pozorování dětí při hře a učení.

Předmětem pozorování mohou být:

- ❖ Neverbální projevy – aktivita, motorické projevy, gestikulace, mimika, celkový vzhled, vnější upravenost a čistota apod.
- ❖ Verbální projevy – obsahové a formální charakteristiky řeči

Někdy se dále rozlišují:

- ❖ Sociální projevy – navazování kontaktu, zájem o sociální okolí, reakce na druhé lidi, schopnost kooperace apod.
- ❖ Citové projevy – živost a intenzita emočních reakcí, převládající nálada emoční stabilita či nevyrovnanost apod.

Při pozorování rozlišujeme:

- ❖ Introspekci – sledování a popis vlastního prožívání
- ❖ Extrospekci – jedná se o plánovité, systematické, záměrné sledování vnějších projevů u jiného člověka, popř. u skupiny

Podle časové charakteristiky:

- ❖ Krátkodobé – jednorázové
- ❖ Dlouhodobé – má často podobu přerušovaného pozorování, v předem plánovaných intervalech

Podle cílevědomosti a zaměřenosti na:

- ❖ Náhodné /příležitostné/
- ❖ Systematické

Podle míry zúčastněnosti na:

- ❖ Přímé – pozorovatel je v přímém kontaktu s pozorovaným, pozorovanými
- ❖ Nepřímé – prostřednictvím jiných osob
- ❖ Skryté

Podle množství pozorovaných jedinců na:

- ❖ Individuální
- ❖ Skupinové

Podle množství pozorovaných jevů:

- ❖ Celostní
- ❖ Částečné

Při pozorování se systematicky zaznamenávají určité projevy s cílem analyzovat nějaký jev, jeho výskyt, trvání a změny. Záznam může být různého druhu. Objektivitu pozorování a posuzování sledovaného jevu zvyšuje účast dvou nebo více pozorovatelů.

Cílem pozorování bylo zjistit, jak děti středního stupně zvláštní školy tráví svůj volný čas. Využití zájmových útvarů ve škole, dostupnost kroužků dětem, zaměření kroužků a účast žáků středního stupně zvláštní školy v zájmových útvarech.

3.4.1 Předvýzkum a jeho výsledky

Pro **ověření správnosti metody** Dotazníku /viz příloha číslo 3/ byl proveden předvýzkum. V předvýzkumu bylo ověřeno, zda položené otázky děti chápou a zda jsou ke zvolenému tématu vhodně voleny.

Průběh předvýzkumu:

Z každé ze šesti tříd, ve kterých měl být průzkum prováděn, bylo náhodně vybráno vždy jedno dítě. Celkem šesti dětem byl rozdán dotazník s prosbou, aby jej vyplnily pečlivě a pravdivě. Po úvodním vysvětlení, čeho se dotazník týká, se žáci pustili do samotného vypracování odpovědí.

Výsledky předvýzkumu:

Po zhodnocení dotazníků bylo ověřeno, že děti zadaným otázkám porozuměly a dotazníky vyplnily. Bylo ověřeno, že dotazníky jsou funkční a mohou se rozdat i ostatním respondentům. Předpoklad, že otázkám budou žáci rozumět se potvrdil a cíl předvýzkumu byl splněn.

3.5 Stanovení předpokladů

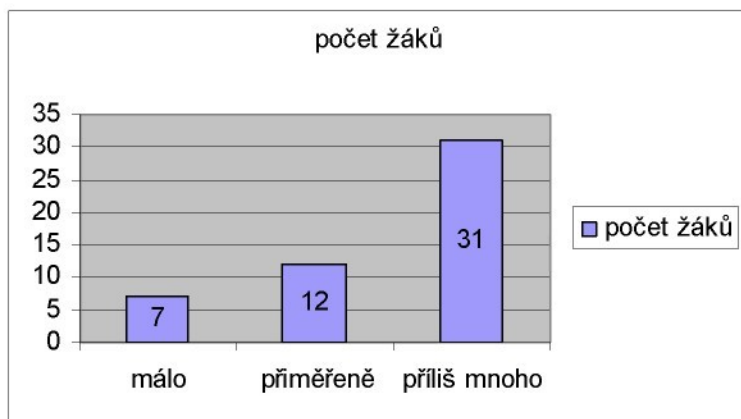
Na základě informací, doporučení, konzultace a úvahy byly stanoveny tyto předpoklady:

- Lze předpokládat, že děti z romských rodin hojně využívají bezplatné nabídky zájmových kroužků na zvláštní škole. /Ověřováno pomocí dotazníku/
- Lze předpokládat, že větší zájem je v zimních měsících, letní měsíce tráví raději neorganizovaně. /Ověřováno pomocí studia spisové dokumentace./

3.6 Výsledky a jejich interpretace

DOTAZNÍK

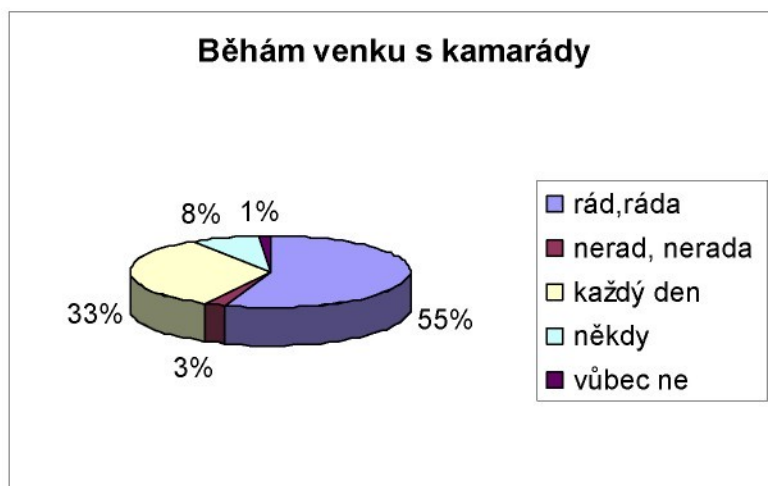
Otázka číslo 1: **Kolik volného času máš?**

Z uvedeného grafu vyplývá, že jednoznačně nejvíce dotázaných žáků si myslí, že mají příliš mnoho VČ.

Otázka číslo 2: **Běhám venku s kamarády**

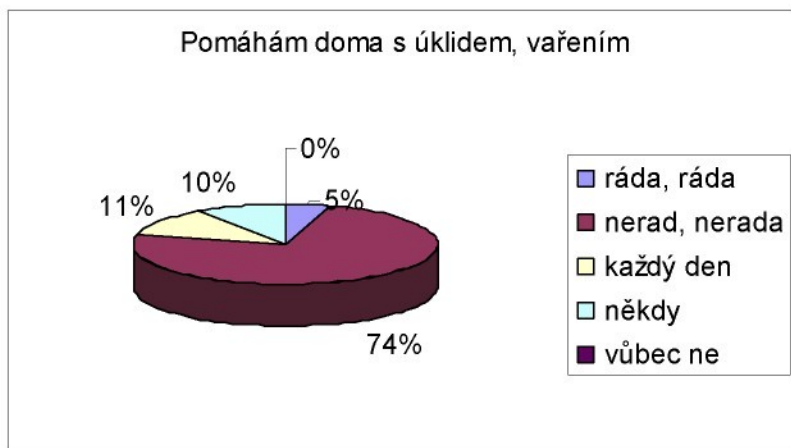
- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

Z uvedeného koláče je znát, že 55% dotázaných se rádo potuluje venku. Většina žáků pobíhá s ostatními kamarády venku.

Otázka číslo 3: **Pomáhám doma s úklidem, vařením**

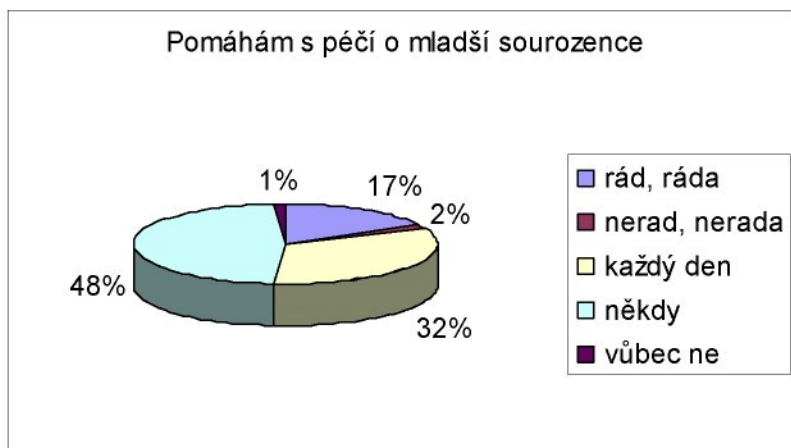
- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

Z uvedeného koláče vyplývá, že naprostá většina respondentů tuto činnost dělá nerada.

Otázka číslo 4: **Pomáhám doma s péčí o mladší sourozence**

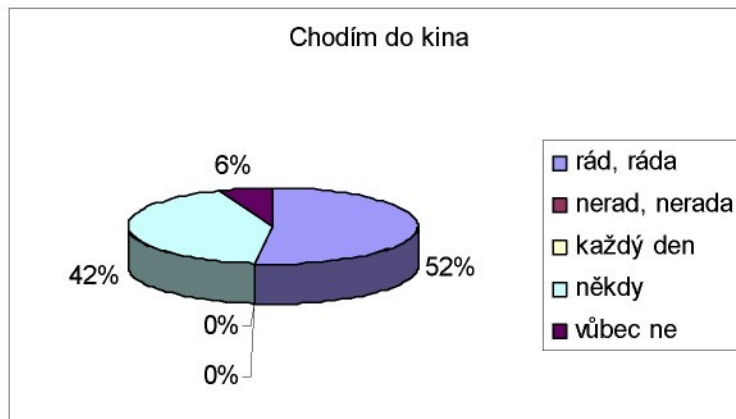
- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

Z uvedeného koláče vyplývá, že s péčí o mladší sourozence někdy pomáhá 48% dotázaných a každý den 32% dětí, to je velké množství.

Otázka číslo 5: **Chodím do kina**

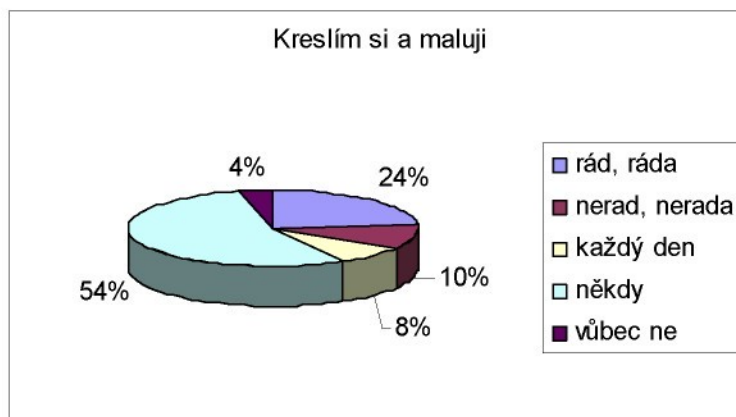
- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

Z uvedeného koláče je znát, že velká část chodí do kina ráda a někdy.

Otázka číslo 6: **Kreslím si a maluji**

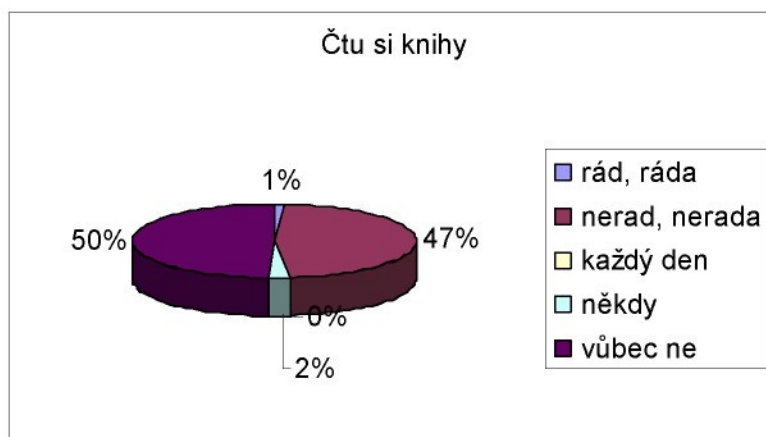
- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

Z uvedeného koláče je znát, že velká část dotázaných si kreslí a maluje někdy.

Otázka číslo 7: **Čtu si knihy**

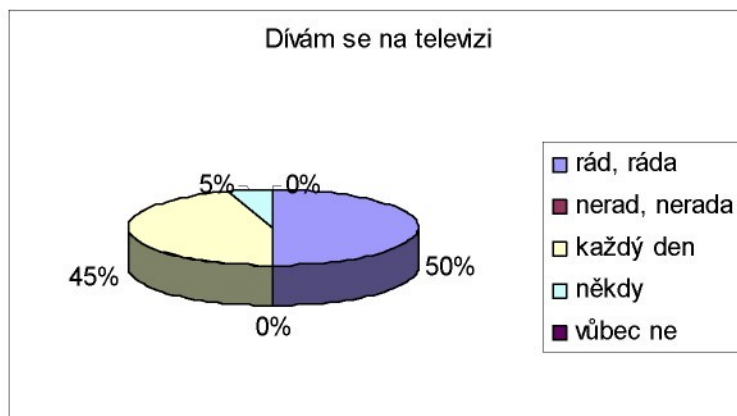
- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

Z uvedeného koláče vyplývá, že tuto činnost dělá nerado 47% respondentů a 50% respondentů ji nedělá vůbec.

Otázka číslo 8: **Dívám se na televizi**

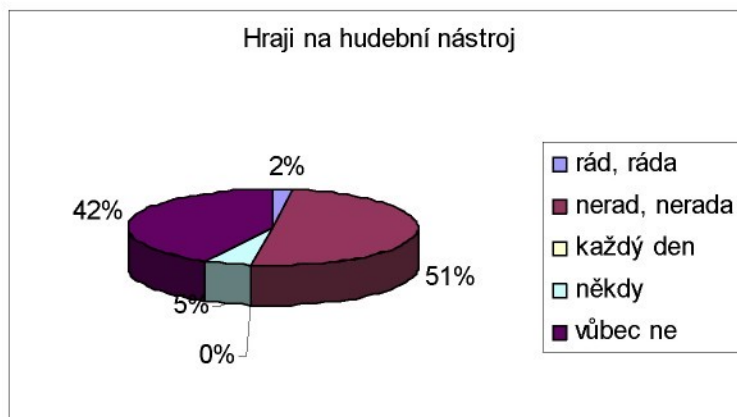
- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

Z uvedeného koláče vyplývá, že 50% respondentů se dívá na televizi rádo a velká část každý den.

Otázka číslo 9: **Hraji na hudební nástroj**

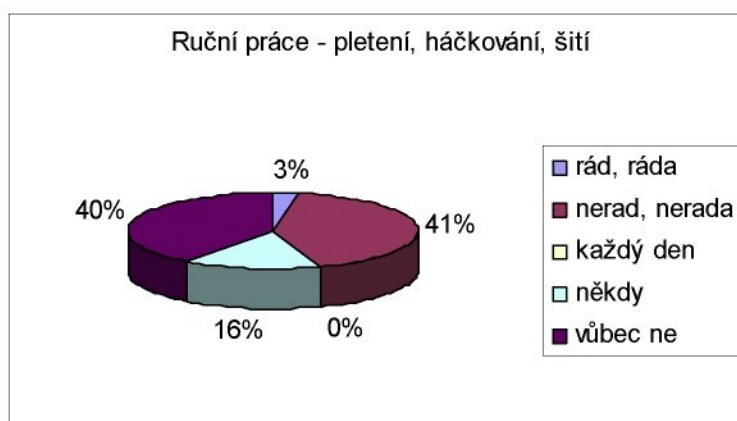
- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

Z uvedeného koláče vyplývá, že 51% dotázaných hraje na hudební nástroj nerada, a dost velká část nehraje vůbec.

Otázka číslo 10: **Ruční práce – pletení, háčkování, šití**

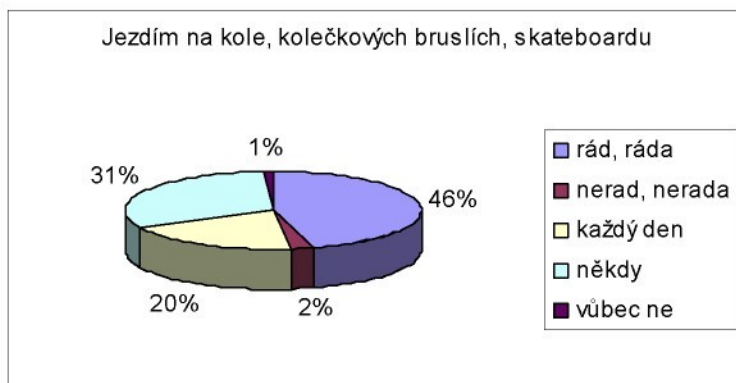
- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

Z uvedeného koláče vyplývá, že dost velká část dotázaných tuto činnosti dělá nerada nebo vůbec ne.

Otázka číslo 11: **Jezdím na kole, kolečkových bruslích, skateboardu**

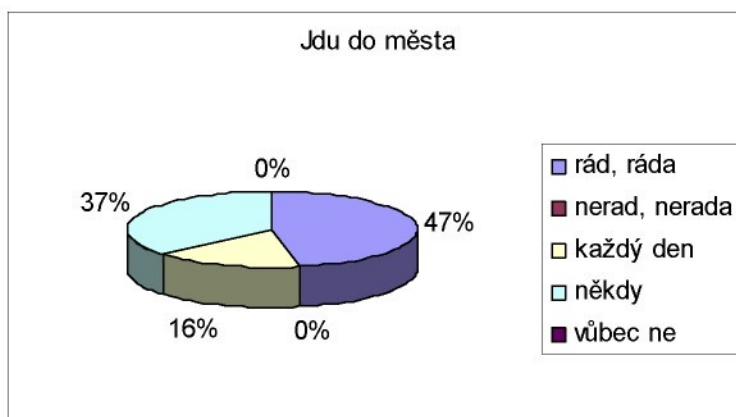
- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

Na uvedeném koláči je vidět, že 46% dotázaných tuto činnost provádí rád a 31% někdy, což je dost velká část dětí.

Otázka číslo 12: **Jdu do města**

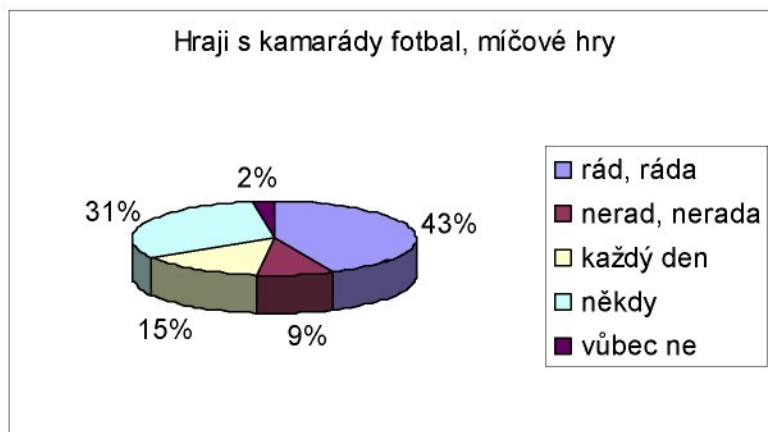
- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

Z uvedeného koláče vyplývá, že do města chodí velká část dotázaných, z toho 47% rád, 37% někdy a 16% denně.

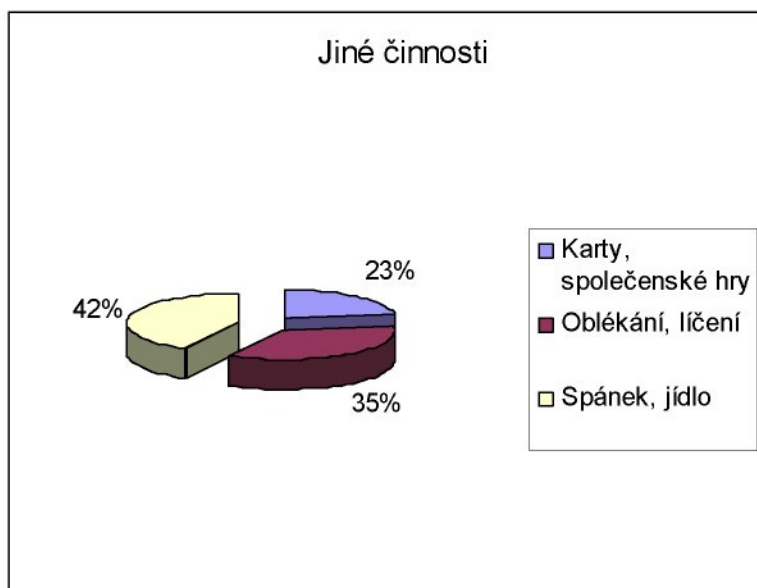
Otázka číslo 13: **Hraji s kamarády fotbal, míčové hry**

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

Z uvedeného koláče je vidět, že 43% tuto činnost provozuje rád a 31% někdy.

Otázka číslo 14: **Co jiného, co dosud nebylo uvedeno, děláš často?**

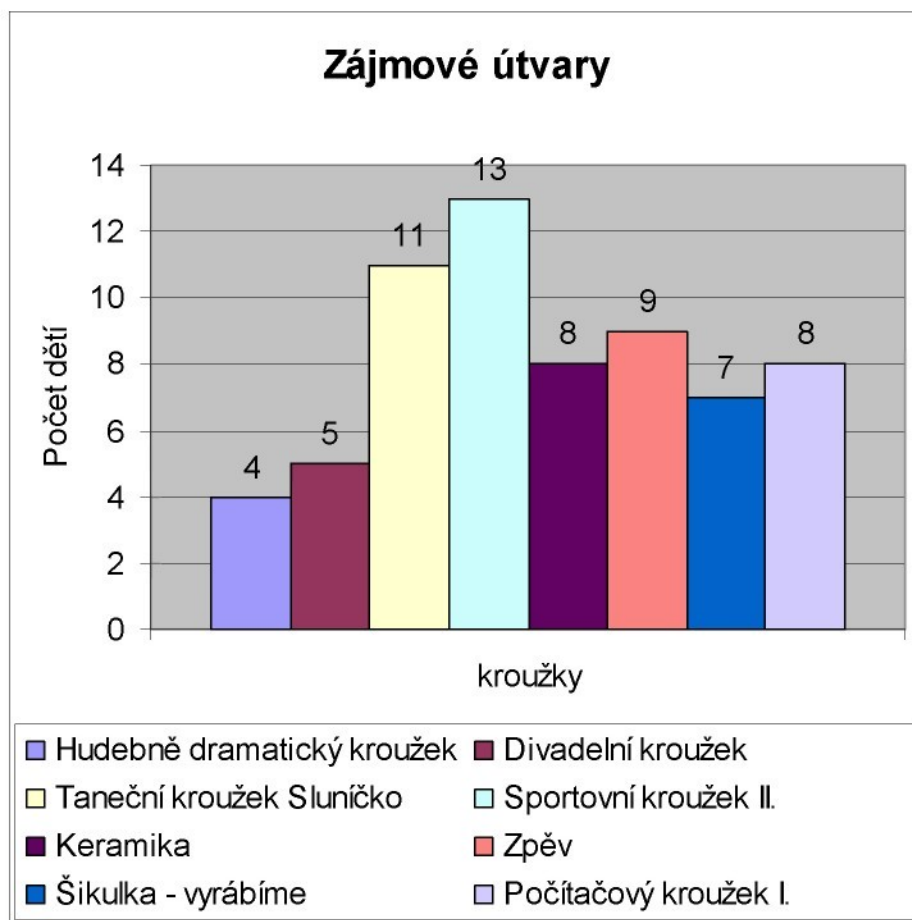
Do této otázky respondenti zapisovali i činnosti, které byly již v dotazníku uvedeny.

Z ostatních odpovědí je v koláči vidět, že 42% uvedlo, že se věnuje spánku a jídlu. Dále pak 35% oblékání a líčení a 23% se věnuje hraní karet a společenským hrám.

Otázka číslo 15: Navštěvuješ některý zájmový kroužek ve škole?

a.) ne

b.) ano, uveď název

Všichni dotázaní odpověděli, že ve škole zájmový útvar navštěvují. Každý z nich navštěvuje nejméně jeden kroužek.

Z uvedeného grafu vyplývá, že nejvíce respondentů navštěvuje sportovní kroužek, dále taneční a hudební kroužek.

ANALÝZA SPISOVÉ DOKUMENTACE

K vyhodnocení této metody bylo využito přesných a dlouhodobých záznamů z roku 2003-2004 ze záznamů o práci v zájmových útvarech třetích, čtvrtých a pátých tříd o návštěvnosti zájmových útvarů v zimních a teplejších měsících. Na základě těchto zjištění byla návštěvnost porovnána.

PROSINEC	Počet žáků:
1. týden	45
2. týden	48
3. týden	39
4. týden	prázdniny

LEDEN	Počet žáků:
1. týden	49
2. týden	48
3. týden	40
4. týden	37

ÚNOR	Počet žáků:
1. týden	38
2. týden	45
3. týden	46
4. týden	37

DUBEN	Počet žáků:
1. týden	46
2. týden	47
3. týden	31
4. týden	42

KVĚTEN	Počet žáků:
1. týden	41
2. týden	42
3. týden	40
4. týden	30

ČERVEN	Počet žáků:
1. týden	20
2. týden	25
3. týden	12
4. týden	6

Výzkum vychází z 50 dětí, které chodily do třetích, čtvrtých a pátých tříd v loňském roce 2003-2004. V tabulkách je znázorněna docházka do zájmových útvarů v teplejších měsících a v zimních měsících. Z uvedených tabulek vyplývá, že testovaná skupina žáků zájmové útvary navštěvuje mnohem více v zimním období. Menší návštěvnost je v teplejších měsících. Zájem prudce klesá v měsíci červnu, kdy se romské děti raději sdružují se svými vrstevníky venku. Nechají se snadno lákat teplým počasím. Naopak v zimním období je návštěvnost vysoká a kroužky jsou v těchto měsících populární.

POZOROVÁNÍ

Pozorování bylo prováděno dlouhodobě a to v měsících listopadu, prosinci a lednu roku 2004-2005.

Škola se aktivně podílí na vhodném trávení volného času svých žáků. Nabízí pestrou paletu zájmových útvarů. V tomto školním roce funguje na škole 20 zájmových útvarů. Jsou nabízeny kroužky všestranného zaměření, kroužky hudební, výtvarné, dramatické, keramické, počítačové a další. Všechny kroužky jsou zdarma, a proto jsou dostupné všem. Dokonce i potřebné pomůcky dotuje škola. Naprostá většina žáků jiné placené aktivity mimo rámec školy, právě z nedostatku nebo neochoty platit za mimoškolní činnosti, nenavštěvuje. Velká část dětí se zájmových útvarů účastní. Žáci středního stupně zvláštní školy navštěvují vždy nejméně jeden kroužek. V tomto věku se rádi účastní společných aktivit. Škola také pořádá jednorázové mimoškolní akce.

Těchto aktivit se rádi účastní jak mladší, tak i starší žáci školy. Mimoškolní akce bývají pořádány i pro rodiče, aby byli co nejvíce zapojeni.

Na základě tohoto pozorování bylo zjištěno, že zejména mladší respondenti využívají pestré nabídky zájmových útvarů, které navštěvují. Starší žáci navštěvují útvary nepravidelně, podle počasí, momentální nálady a rozpoložení. Bylo zjištěno, že důležitou roli zde tedy hraje věk. Obecně platí, že čím mladší dítě, tím se více účastní zájmových útvarů, mimoškolních aktivit, jednorázových zábavných akcí a soutěží pořádaných školou. Po vyučování převážná většina žáků tráví svůj volný čas se svými vrstevníky venku (velmi časté je bezcílné potulování na ulicích). Rodiče z této sociální vrstvy se příliš o volný čas svých dětí nezajímají. Rodiče nevědí, jak důležité je, jakým způsobem jejich děti mimoškolní čas tráví. U romských dětí svou roli hraje i počasí. Při nevlídném počasí tráví svůj volný čas sledováním televize nebo hraním videoher. Pokud se oteplí, začínají se scházet venku, většinu času pak tráví na ulicích a ve městě. I zde hraje svou roli věk. Mladší žáci jsou ve způsobu trávení volného času více aktivnější, jezdí na kole, kolečkových bruslích, skateboardu a někteří pomáhají doma s nejmenšími sourozenci a domácností. Starší žáci více podléhají negativnímu trávení VČ, destruktivním činnostem, krádežím, bezcílnému potulování.

V této metodě bylo dále vypořádáno, že žáci navštěvující zájmové útvary dlouhodobě bývají tvárnější, ochotnější spolupracovat a zvědavější. Umějí se lépe zabavit a aktivněji trávit svůj VČ.

3.7 Shrnutí výsledků praktické části a diskuse

Praktická část byla zaměřena na to, jak děti středního stupně zvláštní školy tráví svůj volný čas. Jakým činnostem se ve svém VČ věnují, zda navštěvují některé zájmové útvary z bezplatné nabídky školy.

Ke zjištění údajů byla zpracována metoda **dotazníku**. Z výše uvedených grafů a koláčů vyplývá, že mezi oblíbené činnosti patří volné běhání venku s kamarády, návštěva kina, sledování televize, jízda na kole, bruslích a skateboardu, fotbal a další míčové hry.

Na prvním místě se umístilo jednoznačně sledování televizních programů, na druhém běhání venku s kamarády a na třetím jízda na kole, kolečkových bruslích a skateboardu. Zajímavé jsou odpovědi na otázku číslo 14, kde je vidět, že již v tomto věku se zajímají o líčení a oblékání, dále je pro ně důležité jídlo a spánek.

Naopak mezi neoblíbené činnosti řadí hru na hudební nástroje, ruční práce, čtení knih a pomáhání s úklidem a vařením. 74% respondentů uvedlo, že neradi pomáhají s úklidem a vařením. 50% respondentů uvedlo, že vůbec nečte knihy a 47% čte nerado.

Důležitá je informace, že se jednoznačná většina domnívá, že má příliš mnoho VČ. To svědčí o tom, že se velká část dětí ve VČ neumí zabavit, nudí se a neumí trávit VČ smyslně. Lze to usoudit hlavně z metody **pozorování**. Bylo vypořádáno, že děti středního stupně zvláštní školy hojně využívají pestré nabídky zájmových útvarů, jsou častými účastníky jednorázových mimoškolních akcí. Rády se společných školních akcí účastní. Plán mimoškolních akcí viz příloha číslo 4.

Analýza spisové dokumentace vychází z 50 dětí, které chodily do třetích, čtvrtých a pátých tříd v loňském roce 2003-2004. V tabulkách je znázorněna docházka do zájmových útvarů v teplejších měsících a v zimních měsících. Z uvedených tabulek vyplývá, že testovaná skupina žáků zájmové útvary navštěvuje mnohem více v zimním období. Letní měsíce raději tráví venku, naopak v zimním období je návštěvnost vysoká a kroužky jsou v těchto měsících populární.

Bylo zjištěno, že nabídky zájmových útvarů využívá velká část respondentů. Podle mého uvážení je paleta zájmových útvarů pestrá a všestranná. Fotografie ze zájmových útvarů viz příloha číslo 5.

Cíle v praktické části byli splněny.

4. Závěr

**„Každá lidská bytost má absolutní hodnotu,
protože je neopakovatelná.“**

/T. G. Masaryk/

Cílem bakalářské práce bylo poznat frekvenci využití nabídky zájmových kroužků romských dětí středního stupně zvláštní školy a zdůvodnit ji. Bakalářská práce zjišťovala využití zájmových útvarů ve škole, množství nabízených aktivit, dostupnost těchto kroužků dětem, zaměření kroužků a účast žáků středního stupně zvláštní školy v zájmových útvarech.

Téma bakalářské práce vycházelo z pedagogiky volného času a výzkum se potýkal s problematikou trávení VČ romských dětí na zvláštní škole.

Teoretická část se zabývala uvedením do dané problematiky, seznámila čtenáře s pojmem střední školní věk a jeho zvláštnostmi. Seznamují se s Romy jako s etnickou odlišnou skupinou. Byla zde zahrnuta stručná historie Romů, významné mezníky z jejich života. Dovídáme se o výchově romských dětí, o jejich vztahu ke vzdělání, o romském jazyce, jejich kultuře, zajímavosti a o dalších specifických zvláštnostech. Dále se čtenáři seznámili s pojmem volný čas, s historií výchovy ve VČ, s úlohou pedagoga při ovlivňování VČ, s nejvýznamnějšími zařízeními pro výchovu mimo vyučování, se zájmovými činnostmi a dalšími pojmy týkající se VČ. Teoretická část popisuje i hlavní principy, prostředky, formy a metody výchovné práce v době mimo vyučování.

Praktická část vycházela ze dvou předpokladů. První předpoklad zněl, že děti z romských rodin hojně využívají bezplatné nabídky zájmových kroužků na zvláštní škole. Tento předpoklad byl ověřován metodou dotazníku. Dotazník obsahoval 15 otázek. První otázka zjišťovala, kolik VČ podle svého uvážení respondenti mají, následujících 14 otázek zjišťovalo, jakou činností se nejvíce nebo nejméně, zda rádi nebo neradi žáci zabývají ve svém volném čase. Pro úplnost měly děti možnost ve 14. otázce napsat, jakým jiným způsobem než bylo uvedeno, svůj VČ tráví. Poslední otázka zjišťovala, zda žáci navštěvují některý zájmový útvar v rámci zvláštní školy, zda využívají této bohaté nabídky zájmových útvarů.

Cílem dotazníku bylo zjistit, jak žáci středního stupně zvláštní školy tráví svůj VČ. Dále bylo záměrem dotazníku zjistit, zda děti využívají bezplatné nabídky zájmových útvarů nabízených na této škole. Po vyhodnocení dotazníků se tento předpoklad potvrdil.

Naprostá většina žáků pestré nabídky zájmových útvarů využívá.

Druhý předpoklad zněl, že větší zájem o kroužky je v zimních měsících a v teplejších měsících zájem opadá. Tento předpoklad byl ověřován pomocí metody analýza spisové dokumentace. Bylo využito záznamů o docházce do zájmových útvarů ve třetích, čtvrtých a pátých třídách v měsících prosinec, leden, únor a v měsících duben, květen, červen z roku 2003-2004. Cílem bylo ze záznamů o práci v zájmových útvarech zjistit, jaká je návštěvnost zájmových útvarů v těchto měsících. I tento předpoklad se po zhodnocení tabulek potvrdil. Další metodou bylo pozorování. Cílem pozorování bylo zjistit, jak děti středního stupně zvláštní školy tráví svůj volný čas. Využití zájmových útvarů ve škole, dostupnost kroužků dětem, zaměření kroužků a účast žáků středního stupně zvláštní školy v zájmových útvarech. Bylo vypořazováno, že děti středního stupně zvláštní školy hojně využívají pestré nabídky zájmových útvarů, jsou častými účastníky jednorázových mimoškolních akcí. Rády se společných školních akcí účastní. Zájmové útvary jsou různorodé – výtvarné, pracovní, keramické, počítačové, sportovní, hudební, dramatické. Jsou bezplatné a proto dostupné i sociálně slabším rodinám.

Závěrem bakalářské práce lze říci, že oba předpoklady byly potvrzeny. Bakalářská práce se opírala o odbornou literaturu, vycházela především z literatury doc. Jiřiny Pávkové a z vlastních zkušeností.

Přínos bakalářské práce spatřuji ve zmapování volného času Romů na zvláštní škole. Myslím si, že cíl bakalářské práce byl splněn.

5. Návrh opatření

Motto: „Jiné je tvé dítě. Jiné ve svém duševním bohatství, jiné v rozvoji schopností, jiné ve vztazích ke světu, jiné ve svém jednání a počínání, jiné v běžných vztazích.

Je jiné, ale není horší.“ (Heinrich Behr)

Cílem bakalářské práce bylo poznání frekvence využití nabídky zájmových kroužků romských dětí středního stupně zvláštní školy a její zdůvodnění. Přínos bakalářské práce spatřuji ve zmapování volného času Romů na zvláštní škole.

Kdo jiný by se měl více zabývat problematikou využívání VČ dětí a mládeže než právě pedagogové. Kdo jiný by měl ovlivňovat volnočasové aktivity žáků než pedagogové.

Snahou pedagogů je ovlivňovat VČ dětí a mládeže, nabízet pestrou škálu zájmových útvarů a co nejpestřejší aktivity. Většina dětí ze zvláštní školy pochází ze sociálně znevýhodněného prostředí (kde většina rodičů neklade důraz na smysluplné využívání VČ, nemají dostatek informací o výchově ve VČ a nemají ani potřebu investovat do volnočasových aktivit svých dětí). Často ani nemají finanční prostředky na kroužky pořádané různými institucemi, nebo je do volnočasových aktivit dětí investovat nechtějí.

S nižší mentální úrovní dětí na těchto školách a s nedostačujícím zájmem rodičů o trávení VČ po vyučování pak souvisí bezcílné potulování v ulicích, následné ničení veřejného nebo cizího majetku, vandalství, zapojení do negativních part, případně užívání omamných látek a drog, dokonce krádeže a jiné trestné činy. Při včasném podnícení zájmů u těchto dětí dochází k prevenci škodlivých vlivů. A prevence je samozřejmě nejlepší a finančně nejlevnější cestou, mnohem jednodušší než je odstraňování následků nevhodným trávením VČ. A právě kvalitní výchova ve VČ má výrazný preventivní význam, nelze ji tedy podceňovat. Zaslouží si, abychom se jí dostatečně zabývali a nepodceňovali ji. Je smutné kolik dětí tráví VČ potulováním v ulicích a nebo se nudí. Měli bychom se zamyslet nad příčinami a hledat nové postupy, vhodná řešení, vymýšlet nové a přitažlivé aktivity. Snahou pedagogů je tedy i v tomto směru žáky vést správným směrem a zajímat se o to, jakým způsobem tráví svůj VČ po skončení vyučování a pozitivně je v tomto ohledu ovlivňovat.

Úkolem zvláštních škol v tomto směru je nadále dětem nabízet množství podnětů k pozitivnímu trávení VČ, co nejvíce přitažlivých aktivit, rozvíjet vlohy a talent dětí a vést je ke smysluplnému trávení VČ. Pomoci jim nalézt zájmy, ve kterých naleznou uspokojení; v pozdějším věku pěstovat trvalé zájmy tak, aby měli možnost je uchovat do dospělosti. Nabízet takové aktivity, které jsou populární, o kterých lze předpokládat, že děti nadchnou a budou jim prospěšné. Tím, že dětem nabízíme vhodný program, předcházíme negativním jevům a chráníme je před nežádoucími a škodlivými vlivy.

Podle výzkumů provedených na zvláštní škole se konkrétně osvědčily zájmové útvary, kam se každoročně přihlásí velký počet zájemců. Výhodou je, že jsou bezplatné, a proto dostupné i sociálně znevýhodněným rodinám. Velkému zájmu se těší také jednorázové mimoškolní akce a soutěže pořádané školou. Snahou zůstává zapojit do těchto akcí i rodiče. U některých rodin se to daří více, u jiných méně. Do budoucna by bylo dobré, aby se mimoškolních aktivit rodiče účastnili více. Může tomu pomoci i lepší informovanost rodičů o mimoškolních aktivitách. V teplejších měsících se vyplatí tyto akce pořádat venku, protože ve slunečných dnech se Romové sdružují raději pod širým nebem. Státní zainteresovanost v oblasti volného času spočívá ve vytváření vhodných podmínek a budování zařízení pro volný čas, podporovat zařízení ve volnočasových aktivitách.

Je potřeba, aby školy měly dostatek financí a mohly tak investovat do mimoškolních aktivit a podporovat tak preventivní program vhodného trávení volného času.

Z výzkumů bakalářské práce vyplývá, že se vyplatí investovat do mimoškolních činností dětí a mládeže, jak potřebné finance, tak dostatek porozumění ze strany ministerstva školství, ze stran vedení škol, profesionálních odborníků a pedagogů i rodičů.

Z dosavadních zkušeností se vyplatí věnovat dostatek času, porozumění, citlivého a vhodného přístupu, energie a lásky k tomu, co děláme.

6. Seznam použitých zdrojů

BLÁHA, V. *Nástin pojetí výchovy mimo vyučování žáků základních škol*. 1.vyd. Praha: SPN, 1982. 164 s.

MANN A. *Romský dějepis*. 1.vyd. Praha: Fortuna, 2001. 48 s. ISBN 80-7168-762-6

NEČAS C. *Romové v České republice včera a dnes*. 3. vyd. Praha: Universita Palackého, 1995. 97 s. ISBN 80-7067-559-4

PÁVKOVÁ, J., HÁJEK, B., HOFBAUER, B., HRDLIČKOVÁ, V., PAVLÍKOVÁ, A. *Pedagogika volného času*. 2. vyd. Praha: Portál, 2001. 229 s. ISBN 80-7178-569-5

PÁVKOVÁ, J. *Průvodce studiem oboru Pedagogika volného času*. 1. vyd. Liberec: TUL, 2003. 29 s. ISBN 80-7083-757-8

SPOUSTA, V. *Kapitoly z pedagogiky volného času*. 1. vyd. Brno: Masarykova universita, 1996. 37 s. ISBN 80-210-1274-9

ŠVINGALOVÁ, D. *Základy psychologie (Psychologická propedeutika)*. I. díl: Základy obecné psychologie. 3. vyd. Liberec: TUL, 1998. 109 s. ISBN 80-7083-296-7

ŠVINGALOVÁ, D. *Metodické pokyny pro zpracování bakalářských prací*. 1. vyd. Liberec: TUL, 2003. 43 s. ISBN 80-7083-704-7

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1996. 353 s. ISBN 80-7184-317-2

7. Seznam příloh

Příloha číslo 1: Nabídka zájmových útvarů ve škole (viz text str. 43)

Příloha číslo 2: Dotazník (viz text str. 44)

Příloha číslo 3: Dotazník pro žáky (viz text str. 47)

Příloha číslo 4: Plán mimoškolních akcí na rok 2003-2004 (viz text str. 58)

Příloha číslo 5: Fotografie ze zájmových útvarů (viz text str. 58)

Příloha číslo 6: CD – Využití VČ romských dětí středního stupně zvláštní školy

8. Přílohy

Příloha číslo 1

Nabídka zájmových útvarů pro rok 2003-2004

Název útvaru	Den konání	Čas	Navštěvuje
Hudebně dramatický	úterý	11.30 - 12.30	12
Umělecký kroužek	pondělí	14.00 -15.30	11
Divadelní kroužek	čtvrtek	14.30 - 16.30	11
Taneční kroužek Sluníčko	pátek	12.30 -13.30	13
Výtvarný kroužek	středa	13.15 - 14.15	9
Krteček - všestranný kroužek	úterý	11.30 -12.30	10
Informatika	pondělí	13.30 -14.30	8
Volný čas	čtvrtek	12.00 -13.00	12
Sportovní kroužek I.	středa	14.00 -15.00	14
Sportovní kroužek II.	pondělí	14.00 - 15.00	13
Sportovní kroužek - malé děti	čtvrtek	13.00 - 15.00	12
Keramika	pondělí	13.15 - 14.15	11
Zpěv	úterý	11.30 - 12.30	10
Šití a ruční práce	úterý	13.30 - 12.30	7
Taneční kroužek	čtvrtek	12.30 - 13.30	14
Taneční kroužek - malé děti	úterý	13.30 - 14.30	12
Šikulka - vyrábíme	pondělí	13.00 - 14.00	11
Zábavná školička	úterý	12.00 - 13.00	11
Počítačový kroužek I.	středa	13.20 - 14.20	8
Počítačový kroužek II.	pondělí	13.20 - 14.20	9

Příloha číslo 2

DOTAZNÍK

Třída:

Jméno žáka:

Ve svém volném čase:

/zakroužkuj správnou odpověď/

1. Kolik volného času máš?

- a.) málo b.) přiměřeně c.) příliš mnoho

2. Běhám venku s kamarády

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

3. Pomáhám doma s úklidem, vařením

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

4. Pomáhám doma s péčí o mladší sourozence

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

5. Chodím do kina

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

6. Kreslím si a maluji

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

7. Čtu si knihy

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

8. Dívám se na televizi

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

9. Hraji na hudební nástroj

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

10. Ruční práce – pletení, háčkování, šití

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

11. Jezdím na kole, kolečkových bruslích, skateboardu

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

12. Jdu do města

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

13. Hraji s kamarády fotbal, míčové hry

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

14. Co jiného, co dosud nebylo uvedeno, děláš často?

.....

.....

.....

15. Navštěvuješ některý zájmový kroužek ve škole?

- a.) ne, žádný
b.) ano, uveď název:

Příloha číslo 3

DOTAZNÍK pro žáky

Třída:

Jméno žáka:

Ve svém volném čase:

/zakroužkuj správnou odpověď/

1. Kolik volného času máš?

- a.) málo b.) přiměřeně c.) příliš mnoho

2. Běhám venku s kamarády

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

3. Pomáhám doma s úklidem, vařením

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

4. Pomáhám doma s péčí o mladší sourozence

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

5. Chodím do kina

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

6. Kreslím si a maluji

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

7. Čtu si knihy

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

8. Dívám se na televizi

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

9. Hraji na hudební nástroj

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

10. Ruční práce – pletení, háčkování, šití

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

11. Jezdím na kole, kolečkových bruslích, skateboardu

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

12. Jdu do města

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

13. Hraji s kamarády fotbal, míčové hry

- a.) rád, ráda b.) nerad, nerada
c.) každý den d.) někdy e.) vůbec ne

14. Co jiného, co dosud nebylo uvedeno, děláš často?

.....

.....

.....

15. Navštěvuješ některý zájmový kroužek ve škole?

- a. ne, žádný
b. ano, uveď název:

Příloha číslo 4

Plán mimoškolních akcí na rok 2003-2004

Září – Neformální posezení s rodiči u ohně

Říjen – Veletrh duševního zdraví

Říjen – Dny duševního zdraví: běh napříč parkem

Listopad – „Den zdraví“ pro rodiče – osvětová činnost

Listopad – Kulturní vystoupení pro rodiče v rámci třídních schůzek

Listopad – Riskuj s kufrem – soutěž pro rodiče a žáky

Listopad – výstava v Lukově v galerii „Na gruntu“

Prosinec – Zdobení věže v Úštěku o vánocích

Prosinec – Mikulášská nadílka pro žáky 1.-3. tříd

Prosinec – Vánoční prodej a program

Prosinec – Vánoční diskotéka spojená s burzou výrobků

Prosinec – Vánoční nadílka pro žáky

Leden – Kulturní vystoupení žáků v rámci třídních schůzek

Únor – Maškarní ples pro žáky a rodiče

Březen – Soutěž ve zpěvu „DoReMi“

Duben – Zdobení věže v Úštěku o velikonocích

Duben – Kulturní vystoupení žáků pro rodiče v rámci třídních schůzek

Duben – Rej čarodějnic v maskách

Květen – Májová diskotéka – Miss školy

Červen – Den dětí za účasti rodičů

Červen – Olympijský den v netradičních soutěžích

Červen – Výstava výrobků v Trmickém zámku

Červen – SHM 1.-3. třídy

Příloha číslo 5

Fotografie ze zájmových útvarů

Pracovní kroužek třetích a čtvrtých tříd

Drakiáda – pouštění draků

Taneční kroužek „Sluníčko“

Sportovní kroužek pátých tříd

Kroužek „Dovedné ruce“ třetích tříd

Hudební kroužek třetích tříd

Pracovní kroužek čtvrtých tříd

„Pálení čarodějnic“

„Návštěva nemocnice“